

OMBUDSMAN

IZVEŠTAJ

Ex officio br. 146/2021

**Jezik u javnom
diskursu, u vezi sa
obavezama koje država
ima u garantovanju
slobode izražavanja i
sprečavanju jezika
mržnje**

Republika e Kosovës • Republika Kosovo • Republic of Kosovo
Institucioni i Avokatit të Popullit • Institucija Ombudsmana • Ombudsperson Institution

OMBUDSMAN

IZVEŠTAJ

Ex officio br. 146/2021

Jezik u javnom diskursu, u vezi sa obavezama koje država ima u garantovanju slobode izražavanja i sprečavanju jezika mržnje

Upućen:

g. Glauk KONJUFCA, Predsednik
Skupština Republike Kosovo

g. Albin KURTI, Premijer
Vlada Kosova

gđa. Arbërie NAGAVCI, Ministarka
Ministarstvo Prosvete, Nauke, Tehnologije i Inovacija

g. Kreshnik RADONIĆI, Predsedavajući
Centralna Izborna Komisija

g. Enver FEJZULLAHU, Izvršni direktor
Akademija Pravde

g. Jeton MEHMETI, Predsednik
Nezavisna Komisija za Medije

g. Behar EJUPI, Predsednik
Advokatska Komora Kosova

Priština, 5. decembar 2023. godine

Sva prava zadržana: Institucija Ombudsmana, Kosovo

Sufinansira
Evropska unija

EVROPSKA UNIJA

COUNCIL OF EUROPE

CONSEIL DE L'EUROPE

Sufinansira i sprovodi
Savet Evrope

Ovaj izveštaj je pripremljen uz finansijsku podršku Evropske unije i Saveta Evrope, kroz zajednički projekat „Borba protiv diskriminacije i mržnje“, koji je deo zajedničkog programa „Horizontal Facility za Zapadni Balkan i Tursku“. Sadržaj je isključiva odgovornost autora/autorke i ni u kom slučaju ne predstavlja zvanične stavove Evropske unije ni Saveta Evrope.

REZIME

Cilj ovog izveštaja je da prikaže stanje jezika korišćenog u javnoj komunikaciji na Kosovu. Izveštaj se zasniva na praćenju, istraživanju i analiziranju podataka prikupljenih iz parlamentarnih sednica, televizijskih debata i komentara na društvenim medijima za vremenski period od 2020. do 2022. godine.

Dizajniranje grupa podataka i odabir vremenskog okvira određeni su konačnim ciljem istraživanja: *pružanje sveobuhvatnog prikaza ne samo o instancama i različitim grupama koje mogu biti meta jezika mržnje u javnoj komunikaciji na Kosovu, već i mogućim podsticajima mržnje (namernim ili ne).*

Metodologija istraživanja zasniva se na međunarodnim i lokalnim pravnim standardima. Izveštaj pruža pregled analize javnog i medijskog diskursa, kombinujući kvantitativni i kvalitativni pristup nakon pregleda transkripta: 8 parlamentarnih sednica (januar 2022. - mart 2022.); 23 online emitovane televizijske debate; 4 platforme društvenih medija; 43.511 komentara i 313 objava vesti na društvenim mrežama. Istraživanje je otkrilo ponavljajuće obrasce, kao što su razlozi i oblasti upotrebljenog jezika (političko uverenje i pripadnost političkim strankama; etnička pripadnost; vera; pol, rod i seksualna orijentacija), oblici izražavanja (pretnje i psovke; uvrede na osnovu rasne i etničke pripadnosti; ljudske metafore); kao i medijski diskurs koji izaziva komentare mržnje od strane korisnika društvenih medija; nedostatak moderacije u medijima koji izlažu javno mnjenje slučajevima jezika mržnje.

Pažnja je posvećena i retoričkom diskursu i korišćenom jeziku prema osobama LGBTI, uticaju javnog diskursa, agendi u glavnim i društvenim medijima, kao i reakcijama javnog mnjenja na njih.

Podaci su analizirani kako ručno, kvalitativnim pristupom, tako i automatski, putem Sketchengine-a¹ i Crowdtangle² sa ciljem proučavanja korišćenog jezika pretrage velikih tekstualnih skupova prema motivisanim jezičkim pitanjima, dakle ključnim rečima ili izrazima. CrowdTangle je vodeća platforma za javni uvid iz Meta-e koja omogućava korisnicima da analiziraju Facebook trendove i mere performansu objava.

Ovaj izveštaj, između ostalog, ima za cilj privlačenje pažnje javnosti i institucija na međunarodne i lokalne standarde, na pravo na slobodu izražavanja, kao i na koncept jezika mržnje. Takođe, cilj mu je doprineti razumevanju obrazaca jezika korišćenog u društvenim medijima i javnoj komunikaciji u zemlji, uključujući jezik mržnje, diskriminativni, uvredljivi i retorički diskurs koji obuhvata neslaganja s određenim idejama ili mišljenjima, izazivanje ideja ili verovanja, retorika koja uključuje negativne, ali ne i nasilne radnje ili karakterizacije i uvrede, kao i specifičnosti ljudskih karakteristika pojedinca ili pogođenih grupa, kao i povećanje sposobnosti društva za reakciju i razvoj narativa koji promovišu ljudska prava, raznolikost i toleranciju.

Izveštaj pruža primere prikupljene tokom istraživanja o jeziku korišćenom u javnom diskursu, fokusirajući se na televizijske emisije i na skupštinu, koje takođe pokreću debate i na **društvenim medijima**.

¹ softver za analizu teksta, razvijen od strane Lexical Computing Limited, www.sketchengine.co.uk.

² <https://www.crowdtangle.com/>.

UVOD

*Postoji tanka linija između slobode izražavanja i jezika mržnje.
Sloboda izražavanja ohrabruje debatu, dok jezik mržnje podstiče debatu.*

Newton Lee³

U vezi sa slobodom izražavanja i jezikom mržnje, javljaju se kompleksna pitanja u vezi sa načinom na koji državne vlasti mogu i trebaju da održe ravnotežu između svoje odgovornosti za brzu i efikasnu reakciju u slučajevima kada se identifikuje da određeni izraz može naneti štetu legitimno zaštićenim ciljevima. Jezik mržnje u javnom diskursu, generalno u Evropi, posebno je naglašen tokom pandemije Covid-19, izazivajući potrebu za neprekidnim radom na praćenju, prevenciji i suzbijanju jezika mržnje i drugih oblika izražavanja, kako na internetu tako i van njega⁴. Neprekidan rad u ovom kontekstu obuhvata niz akcija i aktivnosti, počevši od kampanja podizanja svesti u predškolskim ustanovama i dalje, efikasnosti reakcije pravosudnih organa, kao i konkretnih mera u borbi protiv diskriminacije, pri čemu bi osnova svih tih aktivnosti i mera trebalo da bude učešće javnih institucija u partnerstvu i koordinaciji sa civilnim društvom u zemlji.

Važno je istaći osetljivost i kompleksnost postavljanja ravnoteže između slobode izražavanja, kao osnovnog prava u svakom demokratskom društvu, i određivanja njenih granica u odnosu na druga prava. Postavljanje ravnoteže između slobode izražavanja i njenih granica predstavlja trajni izazov, čak i u najvišim međunarodnim institucijama, kao što je Evropski sud za ljudska prava (ESLJP). Ipak, odredbe u ključnim međunarodnim dokumentima, a posebno pravosuđe ESLJP-a, postavile su standard u obezbeđivanju slobode izražavanja i određivanju neophodnih granica.⁵

Evropska konvencija o ljudskim pravima i osnovnim slobodama (EKLP), u svom članu 10, definiše zaštitu slobode izražavanja, slobode mišljenja i slobode izražavanja stava (stav 1), ali takođe postavlja uslove za njeno ograničenje (stav 2). Dakle, sloboda izražavanja kao pojam podrazumeva širi okvir prava koji obuhvata unutar sebe, kao što su: sloboda iznošenja mišljenja bez ometanja (sloboda mišljenja), sloboda traženja, primanja i širenja informacija i ideja (usmeno, pismeno, likovno ili putem medija, obuhvatajući ne samo sadržaj već i sredstva izražavanja⁶, itd.). Sloboda izražavanja je pravo svih da se izraze, pravo da govore, budu slušani i učestvuju u političkom, umetničkom i društvenom životu.

³ Speak Peace! Hate speech is not an option! Videti https://shorturl.at/arG47_f.7

⁴ KERI, *Godišnji izveštaj o aktivnostima KERI-ja, koji pokriva period od 01. januara do 31. decembra, 2017. godine*, <https://rm.coe.int/annual-report-on-ecri-s-activities-covering-the-period-from-1-january-/16808c168b>.

⁵ Izveštaj Ombudsmana Kosova sa preporukama, Ex officio 707/2017, u vezi slobode izražavanja (medija) i bezbednost novinara, videti u <https://bit.ly/3RL8gDR>

⁶ Izveštaj Ombudsmana Ex officio br.707/2017, 2. novembar 2017, para.24, fq.5., videti u: <https://oik-rks.org/2017/11/02/raport-ex-officio-lidhur-me-lirine-e-shprehjes-dhe-sigurine-e-gazetareve/>

Član 10 EKLjP glasi:

1. *“Svako ima pravo na slobodu izražavanja. Ovo pravo obuhvata slobodu mišljenja i slobodu traženja, primanja i širenja informacija i ideja bez mešanja vlasti i bez obzira na granice. Ovaj član ne sprečava države da zahtevaju od preduzeća da za emitovanje audiovizuelnog, televizijskog ili filmskog sadržaja poseduju dozvolu.*
2. *Ostvarivanje ovih sloboda koje sadrži obaveze i odgovornosti može biti podložno određenim formalnostima, uslovima, ograničenjima ili kaznama koje su propisane zakonom i koje su neophodne u demokratskom društvu u interesu nacionalne bezbednosti, teritorijalnog integriteta ili javne sigurnosti, za očuvanje reda i sprečavanje krivičnih dela, za zaštitu zdravlja ili morala, za zaštitu časti ili prava drugih, radi sprečavanja širenja poverljivih informacija ili da garantuje autoritet i nepristrasnost pravosudne vlasti.*

Stav 2 člana 10 Evropske konvencije o ljudskim pravima i osnovnim slobodama (EKLjP) definiše okolnosti u kojima država, na legitimnoj osnovi, može intervenirati u ostvarivanje slobode izražavanja. Glavni zahtev upućen državama jeste da se ne mešaju u ostvarivanje ovih prava⁷. Ono što razlikuje pozitivne obaveze od negativnih je to da prve zahtevaju pozitivnu intervenciju od strane države, dok druge zahtevaju da država ne interveniše.

Dakle, stav 2 člana 10 EKLjP podrazumeva sistem ograničenja u ostvarivanju prava na slobodu izražavanja⁸. Kroz član 10, stav 2, EKLjP potvrđuje da ostvarivanje slobode izražavanja uključuje i odgovornost i obaveze i može biti ograničeno ili sankcionisano samo u strogo određenim okolnostima, ukoliko takve okolnosti predstavljaju nužne mere za nacionalnu bezbednost, teritorijalni integritet i javnu sigurnost, očuvanje reda, sprečavanje neregularnosti i krivičnih dela, zaštitu zdravlja i morala, dostojanstva ili prava drugih, kao i ograničavanje širenja poverljivih informacija ili očuvanje autoriteta i nepristrasnosti pravosudne vlasti.⁹

Pri proceni da li je ograničenje slobode izražavanja od strane države legitimno ili ne, GJEDNJ to određuje i putem kriterijuma predviđenih u članu 10, stavu 2, koji moraju biti nužno poštovani: *da bude propisano zakonom; da ima legitimni cilj; da bude neophodno u demokratskom društvu i u skladu sa ciljem koji se postiže.*¹⁰

Sloboda izražavanja, u svom kontekstu, omogućava razmenu ideja i pluralizam kako bi se ostvarilo bogatstvo mišljenja, a putem komunikacije ostvarila demokratija i politički dijalog. Stoga, ograničenja na slobodu izražavanja trebaju proći kroz strogi filter kako bi se sprečila opasnost ili zloupotreba iste. Tokom razmatranja slučajeva ograničavanja slobode izražavanja, mogu se identifikovati situacije kada određeni izraz može naneti štetu legitimno zaštićenim ciljevima. Ovaj mehanizam sprečava zloupotrebu slobode izražavanja i sprečava potpunu suprotnost ove slobode, poput jezika mržnje, koji predstavlja ozbiljnu zloupotrebu mogućnosti izražavanja¹¹.

⁷ Pozitivne obaveze po Evropskoj konvenciji o ljudskim pravima, Smernice za korišćenje Evropske konvencije o ljudskim pravima, Priručnici za ljudska prava br. 7, Generalni direktorat za ljudska prava, Savet Evrope, videti: <https://rm.coe.int/handbook-7/16806fc13f>, (07/03/2023)

⁸ Sloboda izražavanja, Vodič za primenu člana 10. Evropske konvencije o ljudskim pravima, br. 2, videti : [handbook-2.indd \(coe.int\)](https://rm.coe.int/handbook-2.indd), (07/03/2023)

⁹ Elena Mihajlova, Jasna Bačovska, Tome Shekerxhiev. Sloboda izražavanja i jezik mržnje, - Skopje: OSBE, 2013. Videti u <https://www.osce.org/files/f/documents/0/1/116609.pdf> (07/03/2023)

¹⁰ Takođe, str. 4.

¹¹ Takođe, str. 23.

Koncept jezika mržnje

Složenost ove teme zahteva uravnotežen i pažljiv pristup u prevenciji jezika mržnje i garantovanju drugih ljudskih prava. Ne postoji jedinstven i opšteprihvaćen stav o definisanju jezika mržnje; međutim, Evropski sud za ljudska prava definiše ga kao "... sve oblike izražavanja koji šire, podstiču, promovišu i opravdavaju rasnu mržnju, ksenofobiju, antisemitizam ili druge oblike mržnje na osnovu netolerancije...", dok Evropska komisija protiv rasizma i netolerancije (ECRI) definiše oblike jezika mržnje kao: "sve vrste izražavanja koji podstiču, promovišu, šire ili opravdavaju nasilje, mržnju ili diskriminaciju prema osobi ili grupi ljudi, koji ih ponižavaju, zbog njihovih stvarnih ili pripisanih ličnih karakteristika kao što su rasa, boja kože, jezik, vera, nacionalnost, nacionalna ili etnička pripadnost, starost, invaliditet, pol, rodni identitet i seksualna orijentacija."

Uprkos nedostatku jedinstvene i opšteprihvaćene definicije od strane svih, uočavamo dva elementa koja karakterišu jezik mržnje:

- *Označavanje određene grupe ili pojedinca kao člana određene grupe na osnovu fizičkih, društvenih i kulturnih karakteristika protiv kojih je usmeren taj jezik.*
- *Postojanje određujućeg razloga koji karakteriše ciljanu grupu, kao što je rasa, vera, etničko poreklo, državljanstvo, seksualna orijentacija, pol i drugi zaštićeni statusi, s izraženim sadržajem mržnje, namerom nanošenja štete ili uvrede, kao i javnim karakterom jezika.*

Akcioni plan Rabata¹² pomaže u određivanju granica slobode izražavanja, procenjujući svaki pojedinačni slučaj prema njegovim zaslugama i uzimajući u obzir: 1) društveni i politički kontekst, 2) status govornika, 3) cilj, 4) sadržaj i formu jezika, 5) obim njegovog širenja, 6) verovatnoću nanete štete, uključujući bliskost.

Takođe, neophodno je proceniti i iz perspektive prakse Evropskog suda za ljudska prava da li ograničenja slobode izražavanja propisana zakonom, imaju legitiman cilj¹³ i da li su neophodna i proporcionalna u odnosu na cilj koji se postiže¹⁴. Sloboda izražavanja ne može se koristiti kao opravdanje za jezik mržnje. Diskurse koji mogu biti uvredljivi trebalo bi razlikovati od jezika mržnje. Komitet ministara Saveta Evrope opisao je "jezik mržnje" kao "forme izražavanja koje šire, podstiču, promovišu ili opravdavaju rasnu mržnju, ksenofobiju, antisemitizam ili druge oblike mržnje na osnovu netolerancije."¹⁵

Dakle, jezik mržnje je tesno povezan sa diskriminacijom, kao izraz usmeren prema grupi ili pojedincu koji ima karakteristiku obuhvaćenu osnovama koje su zaštićene u okviru zakonodavstva o zaštiti od diskriminacije. U mnogim slučajevima, jezik mržnje je oblik diskriminacije, i u tim slučajevima država treba pokazati pozitivnu obavezu u sprečavanju istog kako bi zaštitila pravo na jednako tretiranje i nediskriminaciju.

¹² Akcioni plan Rabata, dostupan na: https://www.ohchr.org/sites/default/files/Rabat_draft_outcome.pdf

¹³ Nacionalnu bezbednost, teritorijalni integritet, javnu bezbednost, sprečavanje zločina i zaštitu poretka, zaštitu zdravlja, morala, ugleda ili prava drugih, zabranu odavanja poverljivih informacija i garanciju nepristrasnosti pravosuđa.

¹⁴ ESLJP, Sloboda izražavanja, Smernice za primenu člana 10. Evropske konvencije za ljudska prava, dostupno na: <https://rm.coe.int/handbook-2/16806fc139>

¹⁵ Videti preporuku br. R(97)20 Komiteta ministara Saveta Evrope o "govoru mržnje", 30. oktobar 1997, koji je dostupan na <https://rm.coe.int/1680505d5b>

Pitanje jezika mržnje je opsežno razmatrano u brojnim konvencijama i dokumentima, kao što su Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima (IPGPP), Odbor za ljudska prava (OLP) - Opšti komentar br. 34, Akcioni plan Rabata, Međunarodna konvencija o eliminisanju svih oblika rasne diskriminacije (ICERD), Odbor za eliminaciju rasne diskriminacije (CERD) - Opšti komentar br. 35, Evropska konvencija o ljudskim pravima (ECHR), praksa Evropskog suda za ljudska prava (ESLJP), koji je obradio niz pitanja kroz kontekstualni i pragmatički pristup, kao i Preporuka Opšte politike Evropske komisije protiv rasizma i netolerancije (ECRI) br. 15 o suzbijanju jezika mržnje¹⁶.

Međutim, različite definicije i interpretacije koje nude ovi dokumenti nisu se prevodile u održivu i (univerzalno prihvaćenu) operativnu definiciju, ali jedina zajednička pretpostavka u vezi sa jezikom mržnje jeste da se može odnositi na:

*"svako ponašanje koje javno podstiče nasilje ili mržnju usmerenu protiv grupe ljudi ili člana takve grupe na osnovu rase, boje kože, vere, porekla ili nacionalnog ili etničkog porekla"*¹⁷.

Sa pravnog stanovišta, ono što se generalno smatra suštinskim da bi izraz bio kvalifikovan kao primer jezika mržnje jeste jasno i javno podsticanje na nasilje i mržnju protiv grupe ili pojedinca sa zaštićenim karakteristikama. Međutim, takva koncizna definicija isključuje mnoge izraze i materijale koji možda nisu zakonski kažnjivi, ali koji mogu biti uvredljivi, štetni i "trovanje" za javni diskurs, podstičući nasilje, mržnju i diskriminaciju.

U *Strategiji i planu UN-a za jezik mržnje*, koristi se sledeća definicija:

*"Pojam jezik mržnje podrazumeva svaku vrstu komunikacije, usmenog, pisanog ili ponašanje, koja napada ili koristi ponižavajući ili diskriminatorni jezik u vezi sa osobom ili grupom na osnovu njihovog identiteta, zasnovanog na njihovoj veri, etničkom poreklu, nacionalnosti, rasi, boji kože, poreklu, polu ili drugom faktoru identiteta. Ovo često ima korene i generiše netoleranciju i mržnju, a u određenim kontekstima može biti ponižavajuće i razdiruće"*¹⁸.

Pojam obuhvaćen preporukom CM/Rec (2022)16 Komiteta ministara upućene članicama Veća o borbi protiv jezika mržnje, usvojene 20. maja 2022. godine, kojim se jezik mržnje definiše kao:

*"Sve vrste izražavanja koje podstiču, promovišu, šire ili opravdavaju nasilje, mržnju ili diskriminaciju prema osobi ili grupi ljudi, ili ih omalovažavaju, zbog njihovih stvarnih ili pripisanih ličnih karakteristika kao što su "rasa", boja kože, jezik, vera, nacionalnost, nacionalno ili etničko poreklo, starost, invaliditet, pol, rodni identitet i seksualna orijentacija"*¹⁹.

Uzimajući u obzir raznoliku prirodu jezika mržnje i njegove efekte na svoje ciljeve i, na društvo uopšte, u *Preambuli* (Preporuka CM/Rec (2022)16 Komiteta ministara) naglasak je stavljen na oštrinu izraza

¹⁶ Videti KERI, Preporuku opšte politike br. 15 o borbi protiv govora mržnje (usvojen 8. decembra 2015.), <https://www.coe.int/en/web/european-commission-against-racism-and-intolerance/recommendation-no.15>

¹⁷ Savet Evropske unije, *Okvirna odluka Saveta 2008/913/JHA od 28. novembra 2008. o suzbijanju određenih oblika i izraza rasizma i ksenofobije putem krivičnog prava*, čl. 1a (<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:32008F0913&from=en>).

¹⁸ *Strategija i akcioni plan o govoru mržnje, Ujedinjenih nacija f. 2, (UN Strategy and Plan of Action on Hate Speech 18 June SYNOPSIS.pdf)*.

¹⁹ Savet Evrope, *Preporuka CM/Rec(2022)16[1] Komiteta ministara država članica o borbi protiv govora mržnje* (https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectId=0900001680a67955).

mržnje, štetu koju nanose i njihov uticaj na članove određenih grupa u različitim kontekstima, kako bi se osiguralo da postoji niz adekvatno kalibrisanih mera za sprečavanje i efikasno suzbijanje jezika mržnje na različitim nivoima.

Takav pristup, potpuno usklađen sa Evropskom konvencijom o ljudskim pravima i već pomenutom praksom Evropskog suda za ljudska prava, nije slučajan kada se razlikuju tri nivoa jezika mržnje:

- a.** *jezik mržnje kao krivično delo;*
- b.** *jezik mržnje koji se ne smatra krivičnim delom, ali može biti predmet građanskih i upravnih postupaka;*
- c.** *Oblici uvredljivog ili štetnog izražavanja koji nisu dovoljno teški da bi se legitimno ograničavali prema Evropskoj konvenciji o ljudskim pravima, ali ipak zahtevaju alternativne odgovore, kako se definiše u nastavku, kao što su: kontra-govor i druge protivmere; mere koje podstiču dijalog i interkulturno razumevanje, uključujući medije i društvene medije; kao i odgovarajuće obrazovne aktivnosti, razmenu informacija i podizanje svesti.*

Delujući na taj način, *Preambula*²⁰ se bavi raznolikom prirodom jezika mržnje i raznolikošću njenih izraza i manifestacija, koje u mnogim slučajevima ne mogu biti ni pravno kažnjive ni jasne. Nije slučajno da sve više literature današnjice tvrdi da eksplicitnost ne može biti jedini određujući kriterijum za identifikaciju jezika mržnje.²¹ Prema istraživanjima, slučajevi jezika mržnje koji su se pojavili u parlamentarnim sesijama ne govore samo da neko treba mrzeti, već takođe suštinski pružaju osnovno opravdanje u podršci pretpostavljenoj diskriminirajućoj mržnji.

Ova tvrdnja bi se dalje potvrdila konstatacijom da se jezik mržnje "ne ispoljava nužno kroz izraze "mržnje" [i stoga] može biti skriven u izjavama koje na prvi pogled mogu izgledati razumne ili normalne²²".

Jezik mržnje zapravo može biti izražen, verbalizovan i distribuiran na *suptilne načine* koji:

- a.** *ne podstiču eksplicitno i javno mržnju i agresiju*
- b.** *izgledaju racionalno i normalno i mogu postati još štetnije normalizacijom određenog stava u javnim debatama, postepenim smanjenjem osetljivosti javnog mnjenja na diskriminirajuću mržnju.*²³

Iz analitičke perspektive, prihvatanje postojanja suptilnih manifestacija jezika mržnje koje ne dosežu do nivoa koji bi bio kažnjiv, takođe podrazumeva razlikovanje između dve vrste jezika mržnje, prema nedavnoj kritičkoj i analitičkoj perspektivi diskursa:

*"Sa jedne strane, postoji ono što se može nazvati oštrim jezikom mržnje, koji uključuje kažnjive oblike koji su zakonom zabranjeni, a sa druge strane, postoji i suptilan jezik mržnje, koji je zakonit, ali postavlja ozbiljna pitanja u vezi sa netolerancijom i diskriminacijom"*²⁴.

²⁰ Nova preporuka CM/Rec (2022)16 Komiteta ministara <https://shorturl.at/Imp89>

²¹ Videti na primer Assimakopoulos S., *Promovisanje mržnje, ilokucije i diskriminatorne perlokucije*, „Pragmatika i društvo“ 11 (2), 2022, str. 177-195; Faloppa F., #Odio. *Priručnik otpora verbalnom nasilju*, UTET, 2020.

²² Videti Weber A., *Priručnik o govoru mržnje*, Savet Evrope, 2009, str. 5.

²³ Videti Soral W., Bilewicz M., Winiewski M., *Izloženost govoru mržnje povećava predrasude kroz desenzibilizaciju*, „Agresivno ponašanje“, 44 (2), 2018, str. 136-146

²⁴ Videti Assimakopoulos S., Baider F., Millar S., *Jezik mržnje na internetu*, u *Evropskoj uniji* str. 4.

Ako se oštar jezik mržnje može identifikovati u određenoj meri (lakše) zbog jasnog podsticanja mržnje, prisutnosti pretnji, ponižavajućih uvreda, kleveta, "jezika mržnje" i metajezičkih podataka (kao što je glagol *mrzim*: "Mrzim/mrzimo itd."), suptilan jezik mržnje može proisteći iz šireg skupa diskriminatornih diskursa koji se mogu kretati u javnom prostoru, a koji su pažljivo analizirani iz kritičke i analitičke perspektive diskursa²⁵. Na primer, suptilan jezik mržnje može se pojaviti u diskriminatornim izjavama o imigrantima (iako ne izražava eksplicitnu mržnju), mehanizmima "drugog", tehnikama za dehumanizaciju određenih ljudskih kategorija (kao što su etničke manjine, stranci, jevreji, LGBTI osobe, itd.), konceptualnim metaforama (tok, talas, zaraza, bolest, itd.), implikacijama i pretpostavkama, ćutanje i prikrivanje, itd.

Moć (i širenje) suptilnog jezika mržnje takođe može opstati u njenoj argumentaciji, tj. potencijalnom unutrašnjem diskursu koji implicitno pokreće argumentativne poteze u dvostrukim *stav-argument situacijama*²⁶, koje završavaju opravdavajući je i stoga normalizujući mržnju. Prema Amossy-ju, diskurs "uvek odgovara na eksplicitno ili prikriveno pitanje ili barem sugerše na način gledanja na svet oko sebe²⁷", i iz tog razloga, u suštini, razvija "argumentativnu dinamiku²⁸" koja može izneti na videlo i opravdati moguće implicitne stavove o diskutovanim pitanjima u određenom kontekstu.

Ova implicitnost jezika mržnje postaje očigledna, na primer, u slučajevima multimodalnih objekata/artefakata (naslovnice novina, objave na društvenim medijima, memovi), implikacijama i pretpostavkama kada veći deo značenja koje može opravdati mržnju ostaje nevidljiv²⁹. Kao deo širih diskursa diskriminacije, suptilni jezik mržnje može se posmatrati kao razvijanje argumentacije koja implicitno može opravdati mržnju prema ciljanim grupama, čak i ako ne podstiče eksplicitno mržnju i agresiju. Ova strategija je posebno česta u političkim i javnim diskursima, na primer, jer omogućava autorima da zaobiđu otkrivanje jezika mržnje i kršenje kodeksa ponašanja, omogućavajući im da izazovu snažne negativne reakcije (od njihovih pristalica, od javnog mnjenja) prema njihovim ciljanim grupama (metama).

Poznavanje osnovnih okolnosti/kontekstualnih faktora može pomoći u pronalaženju pravca kroz spektar izraza jezika (i takođe, u određivanju reakcija ili formulisanju politika protiv različitih vrsta jezika mržnje).³⁰

²⁵ Videti na primer Reisigl M., Wodak R., *Diskurs i diskriminacija: retorika rasizma i antisemitizma*, Routledge, 2001; Richardson J., *(Pogrešno) predstavljanje islama*

Rasizam i retorika britanskih novina, Džon Bendžamins, 2004; Baker P., Gabrielatos C., Mceneri T., *Skiciranje muslimana: Korpus vođena analiza predstavljanja reči 'musliman' u britanskoj štampi 1998–2009.*, „Primenjeni jezik“, 34 (3), 2013, str. 255–278; Breazu P., Machin D., *Rasizam protiv Roma kroz mogućnosti Fejsbuka: povezanost, smeh i bes.*, „Diskurs i društvo“, 30 (4), 2019, str. 376–39.

²⁶ Amossy R., *Nasleđe nove retorike. Argumentacija i analiza diskursa*, „Argumentacija“, 23 (3), 2009, str. 313–324; Reisigl M., Wodak R., *Istorijski pristup diskursa*, u R. Wodak, M. Meier (ur.), *Metode kritičkih studija diskursa*, 3. izd., Sage, 2016, str. 23–61.

²⁷ Videti Amossy R., *Argumentacija u diskursu. Sociodiskurzivni pristup argumentima*, „Logic Informal“, 29 (3), 2009, str. 252–267 (254).

²⁸ Videti Amossy R., *Argumentativna dimenzija diskursa*, u F.H. van Eemeren, P. Houtlosser, *Practices of Argumentation*, John Benjamins, 2005, str. 87–98.

²⁹ Videti Breazu P., Machin D., *Rasizam prema Romima kroz mogućnosti Fejsbuka*, cit, cit.

³⁰ Preko ograničenja, pozivi protiv govora mržnje u Albaniji, pogledajte: Sveobuhvatna studija, novembar 2021 <https://rm.coe.int/beyond-definitions-alb/1680a465f8>

MANDAT I OVLAŠĆENJA INSTITUCIJE OMBUDSMANA

Institucija Ombudsmana je nezavisna ustavna institucija koja štiti, nadgleda i promovira ljudska prava i slobode. Deluje kao Nacionalna institucija za ljudska prava (NILJP), kao Organ za jednakost (OJ) i takođe kao Nacionalni mehanizam za sprečavanje torture (NMST), koji nadgleda sve zemlje gde se drže osobe lišene slobode.

Ombudsman kao vodič za svoj rad u ispunjavanju svoje misije ima *Principe Pariza*³¹ i *Principe Venecije*³², koji su minimalni međunarodni kriterijumi koje svaka nacionalna institucija za ljudska prava mora zadovoljiti u državi kako bi se smatrala verodostojnom i dostojnom obavljanja svog mandata.

Mandat Ombudsmana je definisan Ustavom Republike Kosova i Zakonom o Ombudsmanu, Zakonom o Zaštiti od Diskriminacije, Zakonom o Rodnoj Ravnopravnosti i kasnije i Zakonom o Zaštiti Dece, ali ima dodatna ovlašćenja i u nekim drugim zakonima³³.

Ombudsman je nezavisan u vršenju svojih dužnosti³⁴. On ima organizacionu, administrativnu i finansijsku nezavisnost za sprovođenje dužnosti utvrđenih Ustavom i zakonom³⁵, a javna tela su dužna da odgovore na zahteve Ombudsmana i da mu dostave sve tražene dokumente i informacije u skladu sa zakonom³⁶.

U okviru mnogih drugih nadležnosti, on može sprovoditi i istrage po sopstvenoj inicijativi (Ex Officio), u okviru koje je pokrenut i ovaj izveštaj. Ombudsman može davati preporuke i predlagati mere, ako primeti kršenje prava i sloboda čoveka od strane organa javne uprave i drugih državnih organa³⁷; privući pažnju na slučajeve kada vlasti krše ljudska prava i predložiti mere za okončanje takvih slučajeva i kada je neophodno izraziti svoje mišljenje o stavovima i reakcijama odgovarajućih vlasti u vezi sa takvim slučajevima³⁸; preporučiti Vladi, Skupštini i drugim nadležnim organima Republike Kosova pitanja koja se odnose na unapređenje i zaštitu ljudskih prava i sloboda, jednakosti i nediskriminacije.³⁹

³¹ Pariski principi su minimalni kriterijumi koje su postavile Ujedinjene nacije koje nacionalna institucija za ljudska prava mora da ima da bi se smatrala kredibilnom, nezavisnom i efikasnom u međunarodnoj areni.

³² Venecijanska komisija, Principi za zaštitu i unapređenje institucija ombudsmana (Venecijanski principi), [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2019\)005-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2019)005-e)

³³ Zakon o pristupu javnim dokumentima; Zakon o disciplinskoj odgovornosti sudija i tužilaca, Zakon o Kosovskoj obaveštajnoj agenciji, Zakon o poreskoj administraciji i procedurama; Zakon o opštem upravnom postupku; Zakon o upravnim sukobima; Zakon o zaštiti i unapređenju prava zajednica i njihovih pripadnika u RKS; Građansko pravo protiv klevete i uvrede; Zakon o izvršenju krivičnih sankcija; Zakonik o krivičnom postupku Kosova; Zakon o upotrebi jezika; Zakon o postupku osporavanja

³⁴ Ustav Republike Kosova, član 132, stav 2.

³⁵ Zakon br.05/L-019 o Ombudsmanu, član 3.

³⁶ Takođe, član 132, stav

³⁷ Ustav Republike Kosova, član 135, stav 3.

³⁸ stav.05/L-Ombudsman, član 19., stav 1, tačka 1.2

³⁹ Takođe, član 18, stavi 1, tačka 1.5

DOMAĆI ZAKONSKI OKVIR

Ustav Kosova

Principi jednakosti⁴⁰ i nediskriminacije⁴¹ su osnovni principi Ustava. Sloboda izražavanja garantovana je Ustavom. Član 40. predviđa da sloboda izražavanja obuhvata pravo na izražavanje, distribuciju i primanje informacija, mišljenja i drugih poruka bez smetnji. Međutim, isti član predviđa da se sloboda izražavanja može ograničiti zakonom kada je potrebno sprečiti podsticanje ili provociranje nasilja i neprijateljstva na osnovu rase, nacionalnosti, etničkog porekla ili veroispovesti.

Sloboda medija i pluralizam izričito se tretiraju u članu 42. Ustava kao garantovana prava, dok je cenzura dozvoljena samo u slučajevima kada je neophodna radi sprečavanja podsticanja ili provociranja nasilja i neprijateljstva na osnovu rase, nacionalnosti, etničkog porekla ili veroispovesti. Pravo na ispravku netačnih, nepotpunih i netačnih informacija priznato je istim članom.

Sloboda udruživanja kao oblik slobode izražavanja određena je članom 44. Ustava. On uključuje pravo svakog pojedinca da osnuje organizaciju bez potrebe za dobijanjem dozvole, da bude ili da ne bude član organizacije, kao i da učestvuje u aktivnostima organizacije. Postoje ograničenja koja se mogu primeniti na organizacije ili aktivnosti koje ugrožavaju ustavni poredak, povređuju prava i slobode čoveka ili podstiču rasnu, nacionalnu, etničku ili versku mržnju, a koje mogu biti zabranjene odlukom nadležnog suda.

Član 22. Ustava predviđa neposrednu primenjivost niza međunarodnih konvencija koje garantuju ljudska prava i osnovne slobode, kojima se daje prioritet u slučaju konflikta u odnosu na odredbe zakona i drugih akata javnih institucija.⁴²

Na osnovu člana 53. Ustava, prava čoveka i osnovne slobode garantovane Ustavom tumače se u skladu sa presudama Evropskog suda za ljudska prava.

Standardi i međunarodni instrumenti igraju značajnu ulogu u oblikovanju pravca načina na koji države treba da reaguju i ispunjavaju svoje obaveze u vezi sa pravima i slobodama pojedinca. Isti princip važi i za slobodu izražavanja, uključujući jezik mržnje, diskriminatoran i uvredljiv govor u javnom diskursu, kao komponentu koja se uzima u obzir u slučaju ograničavanja slobode izražavanja ili sankcionisanja ako se oceni da ugrožava državnu sigurnost, teritorijalni integritet, javnu bezbednost, očuvanje reda i sprečavanje nereda i zločina, zaštitu zdravlja i morala, dostojanstva ili prava drugih, kao i ograničavanje širenja poverljivih informacija ili očuvanje autoriteta i nepristrasnosti.

⁴⁰ Član 3 (Jednakost pred zakonom) i član 7 (Vrednosti se odnose na jednakost), Ustava Kosova.

⁴¹ Član 24 Ustava Kosova.

⁴² Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima, videti na https://www.ohchr.org/sites/default/files/UDHR/Documents/UDHR_Translations/aln.pdf; Evropsku konvenciju za zaštitu ljudskih prava i sloboda i njene protokole videti na: https://www.echr.coe.int/documents/convention_sqi.pdf; Međunarodnu konvenciju o građanskim i političkim pravima i njene protokole videti na <https://hrrp.eu/alb/docs/CCPR-a.pdf>; Okvirnu konvenciju Saveta Evrope za zaštitu nacionalnih manjina <https://rm.coe.int/16800c131a>; Konvenciju o eliminaciji svih oblika rasne diskriminacije videti: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/international-convention-elimination-all-forms-racial>; Konvenciju o eliminaciji svih oblika rodne diskriminacije, videti na: <https://hrrp.eu/alb/docs/CEDAë-a.pdf>; Konvenciju o pravima deteta, videti na: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-rights-child>; Konvencija protiv torture, okrutnog, nehumanog i ponižavajućeg postupanja, videti na: <https://rm.coe.int/16806dbac6>; Konvencija Saveta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici (Istanbulska konvencija) videti: Amandman na Ustav Republike Kosovo br. 07-v-058, 25.09.2020, izmena br. 26, videti <https://rm.coe.int/168064d3f6>.

Zakon o Ombudsmanu

Zaštita ljudskih prava i jednakosti obezbeđena je putem Institucije Ombudsmana⁴³. Uloga i osnovne nadležnosti institucije utvrđene su Ustavom i Zakonom o Ombudsmanu⁴⁴. Ombudsman predstavlja mehanizam jednakosti, koji promoviše, prati i podržava jednak tretman bez diskriminacije na osnovu kriterijuma utvrđenih Zakonom o rodnoj ravnopravnosti i Zakonom o zaštiti od diskriminacije⁴⁵.

Zakon o zaštiti od diskriminacije

Zakon br. 05/L-021 o Zaštiti od Diskriminacije (ZOD) obezbeđuje iscrpan popis osnovnih prava koja se štite, kao što su: nacionalnost ili pripadnost određenoj zajednici, socijalno poreklo, rasa, etničko poreklo, boja kože, rođenje, poreklo, pol, rodni identitet, seksualna orijentacija, jezik, državljanstvo, vera i versko opredeljenje, političko opredeljenje, političko ili drugo mišljenje, socijalni ili lični status, starost, porodični ili bračni status, trudnoća, porođaj, imovinski status, zdravstveni status, ograničena sposobnost, genetsko nasleđe ili neka druga osnova⁴⁶.

ZOD se primenjuje na sve radnje ili propuste, od svih državnih institucija, fizičkih i pravnih lica, u javnom i privatnom sektoru, koji ugrožavaju, ugrožavali su ili bi mogli ugroziti prava bilo koje osobe ili pravnog subjekta u svim sferama života⁴⁷. Vrste nejednakog postupanja precizirane su kao direktna i indirektna diskriminacija, diskriminacija zasnovana na percepciji, višestruka diskriminacija, uznemiravanje, podsticanje na diskriminaciju, viktimizacija, segregacija, diskriminacija zasnovana na pridruživanju i neispunjenje razumnog prilagođavanja za osobe sa ograničenim sposobnostima. Kršenje principa jednakog postupanja prema navedenim osnovama u ZOD smatra se diskriminacijom⁴⁸.

Civilni zakon protiv kleveta i uvreda

Civilni zakon protiv kleveta i uvreda⁴⁹ utvrđuje civilnu odgovornost za klevetu i vređanje, garantujući principe slobode izražavanja, predviđajući efikasnu naknadu za žrtve i prepoznajući ulogu medija u demokratskom procesu. Zakon ima za cilj promociju tolerantnog i demokratskog društva kroz poštovanje međunarodnih standarda ljudskih prava, slobode izražavanja i sprečavanje jezika klevete i vređanja. Ovaj zakon postavlja princip slobode izražavanja kao prioritet i osigurava da se odredbe ovog zakona tumače u skladu sa Evropskom konvencijom o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda, kako se primenjuje u pravnim praksama Evropskog suda za ljudska prava.

Krivični zakonik Republike Kosova, broj. 06/L-074

Krivični zakonik Republike Kosova nije definisao jezik mržnje kao posebno krivično delo. Međutim, prema ovom Zakoniku, ukoliko je krivično delo akt mržnje, ono će se smatrati otežavajuća okolnost i imaće značajan uticaj na određivanje granica predviđenih kazni prema Krivičnom zakoniku. Dakle, samo jezik mržnje, bez praćenja nekog akta koji predstavlja krivično delo kažnjivo prema Krivičnom

⁴³ Član 133, Ustav Republike Kosova.

⁴⁴ Zakon br. 05/L-019 o Ombudsmanu

⁴⁵ Zakon. 05/L-021 za zaštitu od diskriminacije, član 9., i Zakon br. 05/L-020 za rodnu ravnopravnost, član 13.

⁴⁶ Član 1, Zakon o zaštiti od diskriminacije.

⁴⁷ Član 2. takođe.

⁴⁸ Član 4, takođe.

⁴⁹ Član br. 02/L.65 protiv klevete i uvrede

zakoniku, ne čini krivično delo⁵⁰. S druge strane, podsticanje i širenje mržnje, netolerancija među nacionalnim, rasnim, verskim, etničkim i drugim grupama, ili zasnovano na seksualnoj orijentaciji, rodnom identitetu i drugim ličnim karakteristikama, na način koji može narušiti javni red, sankcioniše se prema Krivičnom zakoniku⁵¹.

U određenom broju krivičnih dela propisanih Krivičnim zakonikom predviđeni su ozbiljniji oblici ako je motiv za ta dela bio mržnja/predrasuda (videti članove 173, 184, 185, 186, 190, 321).

Zakon o opštim izborima

Zakon o opštim izborima propisuje jasnu obavezu političkim strankama da poštuju Kodeks ponašanja prema političkim subjektima, njihovim pristalicama i kandidatima, sa "*ciljem stvaranja uslova u kojima narod Kosova može izabrati svoje predstavnike putem slobodnih, pravednih i dobro informisanih izbora u atmosferi demokratske tolerancije, mira i poštovanja vladavine prava*"⁵².

Takođe, zakon zabranjuje "*Upotrebu jezika, u pisanom ili usmenom obliku, koji podstiče ili provocira, ili koji može podstaći ili provocirati drugu osobu da izvrši akt nasilja prema drugim osobama ili imovini, ili koji podstiče ili može podstaći mržnju prema drugima, ili objavljivanjem ili upotrebom fotografija, simbola ili bilo kog drugog materijala koji ima ili može imati takav uticaj*". Važno je naglasiti da su ova ograničenja postavljena samo "*Tokom kampanje*".

Ove obaveze su odražene i u Izbornom pravilniku br. 11/2013, Kodeksu ponašanja za političke subjekte, njihove pristalice i kandidate.

REGULISANJE MEDIJA

Nezavisna Komisija za Medije (NKM) je određena Ustavom zemlje kao nezavisni organ koji reguliše spektar frekvencija za prenose u Republici Kosovo, dodeljuje licence za javne i privatne prenose, utvrđuje i primenjuje politiku prenosa, kao i vrši druge nadležnosti propisane zakonom.⁵³

NKM je nezavisan organ za regulisanje, upravljanje i nadzor spektra frekvencija za prenose⁵⁴. Izdaje i obnavlja licence za sve audio-vizuelne medijske usluge dodeljujući pravo korišćenja frekvencija u spektru frekvencija za prenose i postavlja sankcije za kršenje pravila i uslova licence. Etički kodeks NKM-a se primenjuje na sve svoje članove ili one koji su opremljeni licencom. Član 5 Kodeksa Etike za pružaoce medijskih usluga na Kosovu posebno zabranjuje podsticanje mržnje, uključujući zabranu upotrebe određenih zaštićenih karakteristika, uključujući seksualnu orijentaciju, radi ponižavanja, ismevanja ili podsmeivanja. Strategija prenosa NKM-a podleže odobrenju vlade. NKM sprovodi redovno praćenje televizijskih i radio stanica kako bi proverila da li ispunjavaju svoje obaveze. Takođe,

⁵⁰ ŠIFRA BR. 06/L-074 KRIVIČNI ZAKONIK REPUBLIKE KOSOVO, član 70 [Pravilnik o težini kazne, stav 2, stav 2.12: [...]
2.12. ako je krivično delo delo mržnje, odnosno svako krivično delo učinjeno protiv nekog lica, grupe lica ili imovine, motivisano rasom, bojom kože, pola, rodnog identiteta, jezika, vere, nacionalnog ili društvenog porekla, povezanost sa zajednicom, imovinom, ekonomskim statusom, seksualnom orijentacijom, rođenjem, invalidnošću ili bilo kojim drugim ličnim statusom, ili zbog blizine sa licima sa navedenim osobinama, osim ako bilo koje od ovih svojstava ne predstavlja element krivičnog dela; [...]

⁵¹ Takođe, član 141

⁵² Zakon br. 03/L-073 za opšte izbore

<https://gzk.rks-gov.net/ActDocumentDetail.aspx?ActID=2544>

⁵³ Ustav Republike Kosova, član 141

⁵⁴ Zakon br. 04/L-044 za Nezavisnu Komisiju za Medije, član 3.

obrađuje pritužbe građana u vezi sa ponašanjem medijskih organa, bilo da se radi o televiziji ili radiju, koje reguliše NKM. Na osnovu zakona o NKM, član 27, stav 4, zabranjena je svaka direktna ili indirektna diskriminacija izražena od strane urednika medija, novinara ili drugih osoba uključenih u oblast prenosa javnih informacija.

Na osnovu Uredbe o komercijalnim audiovizuelnim komunikacijama, u članu 26. stoji da: „Za nepoštovanje ovog propisa primenjuju se sankcije definisane Zakonom o Nezavisnoj komisiji za medije“. To znači da se na osnovu člana 30. Zakona o Nezavisnoj komisiji za medije, za jezik mržnje može izreći novčana kazna, obustava programa, promena uslova licence ili ukidanje programa.

SAMOREGULACIJA MEDIJA

Savet za Štampane i Online Medije Kosova (**SSOM**) je samoregulativni organ za štampane i online medije na Kosovu. To je samoregulatorno telo koje se zasniva na članstvo i može regulisati samo one članove koji su registrovani kod njega. On može primati i razmatrati pritužbe od članova javnosti protiv subjekata koji su članovi SSOM-a. Njegove odluke o pritužbama podnetim od treće strane zasnivaju se na njegovom Etičkom kodeksu, koji je poslednji put ažuriran u decembru 2019. godine. Odbor SSOM-a, koji ima pravo donošenja odluka o pritužbama, sastoji se od predstavnika medija.

Međunarodni standardi, uključujući mere u vezi sa jezikom mržnje

Kao što je već rečeno u uvodnom delu, ne postoji globalno prihvaćena definicija jezika mržnje u međunarodnim pravnim standardima. Ipak, ova tema je obrađena u nizu konvencija, uglavnom putem garancija za pravo slobode izražavanja, uključujući slobodu mišljenja.

- **Međunarodna konvencija o civilnim i političkim pravima (MKCPP)⁵⁵**

Član 19. (2) MKCPP-a jasno ističe da je sloboda izražavanja garantovana za sve. Nastavlja ilustraciju navodeći da obuhvata "slobodu traženja, primanja i širenja informacija i ideja svih vrsta, nezavisno od granica, usmenim, pismenim ili štampanim putem, umetničkim izrazom ili bilo kojim drugim sredstvom po izboru pojedinca." Ova referenca o pristupu informacijama, nezavisno o granicama i izabranim medijima, znači da je ova garancija ostala relevantna uprkos tome što je usvojena u vreme kada tehnološki napredak koji vidimo danas nije bio ni na horizontu.

U isto vreme, i što je još važnije, Član 19 (3) izričito priznaje da ostvarivanje prava na slobodu izražavanja "sa sobom nosi posebne dužnosti i odgovornosti". Konkretno, Član 19 (3) predviđa da pravo slobode izražavanja može biti podvrgnuto ograničenjima pod uslovom da su predviđena zakonom i neophodna radi poštovanja prava i reputacije drugih ili radi zaštite nacionalne bezbednosti, javnog reda, zdravlja ili morala. Osim toga, Član 20 zabranjuje određene vrste govora, poput propagande rata, koja mora biti zabranjena zakonom, kao i bilo kakve podrške nacionalnoj, rasnoj ili verskoj mržnji koja predstavlja podsticanje diskriminacije.

⁵⁵ Usvojena Rezolucijom Generalne skupštine Ujedinjenih nacija 2200A (KSKSI) 1966. godine.

- **Komitet za ljudska prava (KLJP) – Opšti komentar br.34**⁵⁶

KDNj (Komitet za ljudska prava) u Opštem komentaru br. 34 fokusira se na slobodi mišljenja i izražavanja, poznatoj kao "sloboda mišljenja i izražavanja su neophodni uslovi za puni razvoj ličnosti... suštinski za svako slobodno i demokratsko društvo"⁵⁷. Oni su neophodni za transparentnost, odgovornost, kao i promovisanje i zaštitu ljudskih prava. Od država se zahteva da sprovedu prava obuhvaćena Članom 19., kao i smernice koje je Komitet dao u domaćem zakonodavstvu⁵⁸. Što se tiče ograničenja, Komitet primećuje da svako ograničenje "ne sme dovesti u opasnost samo pravo"⁵⁹. Dalje, Komitet ističe da stav 3. Člana 19. postavlja specifične uslove i samo pod tim uslovima se mogu postaviti granice.⁶⁰

- **Akcionni plan Rabata**

U okviru prava predviđenih članom 19. Konvencije Ujedinjenih nacija o pravima osoba sa invaliditetom i ograničenjima predviđenim članom 20. Konvencije o pravima osoba sa invaliditetom, Kancelarija Visokog komesara za ljudska prava UN je organizovala seriju seminara koja su rezultirala Akcionim planom Rabata⁶¹. Akcionni plan Rabata fokusiran je na sprečavanje promocije mržnje na osnovu nacionalnosti, rase ili vere koja predstavlja podsticanje diskriminacije, neprijateljstva ili nasilja. Ako se izraz smatra krivičnim delom, predlaže se prag od 6 elemenata, koji se sastoji od sljedećeg:

1. **Kontekst** – ovo je važno uzeti u obzir prilikom procene da li određena izjava ima potencijal za podsticanje diskriminacije, neprijateljstva ili nasilja prema određenoj grupi;
2. **Govornik** - treba uzeti u obzir položaj ili status govornika i ciljanu publiku;
3. **Cilj** – Član 20. Konvencije o pravima osoba sa invaliditetom predviđa da nemar i nepažnja nisu dovoljni da neko delo bude krivično. To zahteva aktiviranje trouglaste veze između objekta i subjekta govora, kao i publike;
4. **Sadržaj i forma** – analiza sadržaja može uključivati stepen provokativnosti i direktnog govora, kao i oblik, stil i prirodu korišćenih argumenata;
5. **Opseg jezičkog akta** – ovo uključuje uzimanje u obzir rasprostranjenost jezika, njegove javne prirode, obima i veličine njegove publike, ako su javna, korišćena sredstva distribucije, ako publika ima sredstva za reagovanje na podsticanje, itd.
6. **Verovatnoća, uključujući blizinu** – upotreba podsticajnog jezika ne bi trebala biti ocenjivana kao krivično delo. Međutim, potrebno je identifikovati stepen rizika od štete. Sudovi bi trebali utvrditi postojanje razumne verovatnoće da bi jezik imao uspeh u podsticanju stvarnog dela protiv ciljane grupe, priznajući da takav uzrok mora biti direktni.

- **Međunarodna konvencija o eliminaciji svih oblika rasne diskriminacije (MKERD)**⁶²

Član 4 Konvencije o eliminaciji svih oblika rasne diskriminacije (CERD) zahteva od svih država članica da osude sve propagande i organizacije koje veruju u nadmoćnost jedne rase ili grupe ljudi po boji kože ili etničkom poreklu, ili koje pokušavaju opravdati ili promovisati rasnu mržnju ili diskriminaciju u bilo

⁵⁶ 102 sednica, Ženeva, 11/29 jul, 2011.

⁵⁷ stav 2.

⁵⁸ takođe, stav 8.

⁵⁹ takođe, stav 21.

⁶⁰ takođe.

⁶¹ Objavljeno 5. oktobrom 2012 i na [OHCHR | The Rastav of Action](#).

⁶² Usvojena Rezolucijom 2106 (kk) Generalne skupštine Ujedinjenih nacija 21. decembra 1965. godine.

kom obliku. Osim toga, traži od država da odmah usvoje pozitivne mere "usmerene na iskorenjivanje svakog podsticanja, akta ili oblika diskriminacije". Konkretno, zahteva od država da:

- Proglase kao krivično delo kažnjivo po zakonu svako širenje ideja zasnovanih na rasnoj superiornosti ili mržnji, podsticanje na rasnu diskriminaciju, kao i sve akte nasilja ili podsticanje na takva dela protiv bilo koje rase ili grupe lica boje kože ili drugog etničkog porekla, i takođe pružanje pomoći rasističkim aktivnostima uključujući finansiranje takvih aktivnosti;
- takva dela protiv bilo koje rase ili grupe lica boje kože ili drugog etničkog porekla, kao i pružanje pomoći za rasističke aktivnosti uključujući finansiranje takvih aktivnosti;
- Proglase nezakonitim i zabrane organizacije, kao i sve organizovane i druge propagandne aktivnosti koje promovišu i podstiču rasnu diskriminaciju, uz učešće u tim organizacijama ili aktivnostima, da se priznaju kao prekršaji;
- Ne dozvole javnim vlastima ili javnim institucijama, nacionalnim ili lokalnim, da promovišu ili podstiču rasnu diskriminaciju.

- **Komitet za eliminaciju rasne diskriminacije (KERD) – Opšti komentar br. 35⁶³**

KERD u opštem komentaru br. 35 o borbi protiv rasističkog jezika mržnje priznaje da „*Rasistički jezik mržnje može imati različite oblike i nije ograničen na otvorene rasne komentare... jezik koji napada određenu rasnu ili etničku grupu može koristiti indirektan jezik da prikrije svoje namere ili ciljeve.* Kao rezultat toga, i u skladu sa svojim obavezama, od država se traži da obrate dužnu pažnju na sve manifestacije rasističkog jezika mržnje i da preduzmu efikasne mere za borbu protiv njih.

MKERD preporučuje da se kriminalizacija rasističkog izraza treba rezervisati za ozbiljne slučajeve koji su dokazani van razumne sumnje. Sa druge strane, manje ozbiljni slučajevi trebaju biti obrađeni drugim sredstvima osim krivičnog prava, uzimajući u obzir prirodu i opseg uticaja na ciljane grupe ili osobe. Pri primeni krivičnih sankcija, one bi trebalo da se vode principima zakonitosti, proporcionalnosti i nužnosti⁶⁴. Međutim, takođe priznaje da neki slučajevi u skladu sa obavezama utvrđenim u MKERD treba sankcionisati kao krivično kažnjive radnje⁶⁵, koje su:

- Svako širenje ideja zasnovanih na rasnoj ili etničkoj nadmoći ili mržnji, na bilo koji način;
- Podsticanje mržnje, prezira ili diskriminacije prema članovima grupe zbog rase, boje kože, pristojnog ili nacionalnog ili etničkog porekla;
- Pretnje ili podsticanje na nasilje nad osobama ili grupama iz gore navedenih razloga;
- Vređanje, ismevanje ili kleveta osoba ili grupa ili pravdanje mržnje, prezira ili diskriminacije na gore navedenim osnovama, kada to jasno predstavlja mržnju ili diskriminaciju;
- Učešće u organizacijama i aktivnostima koje promovišu i podstiču rasnu diskriminaciju.

MKERD dalje preporučuje da javna poricanja ili pokušaji da se opravdaju zločini genocida i zločini protiv čovečnosti, kako ih definiše međunarodno pravo, budu kažnjivi po zakonu, pod uslovom da jasno predstavljaju podsticanje na rasno nasilje ili mržnju. Međutim, iznošenje mišljenja o istorijskim činjenicama ne treba zabranjivati niti kažnjavati⁶⁶.

⁶³ Usvojeno 26 septembra 2013.godine

⁶⁴ Takođe, stav 12.

⁶⁵ Takođe, stav 13.

⁶⁶ KNEDR, opšti komentar br.35, stav 14.

- **Evropska konvencija o ljudskim pravima (EKLJP)**

Slično ICCPR, na evropskom nivou, član 10 (1) EKLJP predviđa da svako ima pravo na slobodu izražavanja. Ovo uključuje slobodu misli i slobodu primanja ili prenošenja informacija i ideja bez mešanja javnih vlasti. Međutim, Član 10 (2) takođe priznaje da ove slobode podležu određenim dužnostima i odgovornostima. Osim toga, one mogu biti podvrgnute formalnostima, uslovima, ograničenjima ili kaznama navedenim u nastavku, pod uslovom da su propisane zakonom i neophodne u demokratskom društvu. Takođe je važan Član 17 MKERD-a, koji predviđa da ništa u Konvenciji ne može biti tumačeno kao da daje bilo kojoj državi, grupi ili osobi pravo da se uključi u bilo koju aktivnost sa ciljem uništavanja bilo koje predviđene slobode ili ograničavanja istih u većoj meri nego što je predviđeno. EKLJP je izneo nekoliko neprihvatljivih slučajeva u kojima je podnosilac zahteva pokušao opravdati slobodu izražavanja korišćenjem jezika mržnje ili podsticanjem mržnje. U slučaju *Glimmerveen i Hagenbeek protiv Holandije*⁶⁷, aplikanti su bili osuđeni zbog posedovanja letaka upućenih "belcima", u kojima se poručivalo svima koji nisu bili belci da napuste Holandiju. Sud je proglasio ovaj slučaj neprihvatljivim, konstatujući da Član 17. (zabrana zloupotrebe prava) MKERD-a ne dozvoljava korišćenje Člana 10. (sloboda izražavanja) za širenje ideja koje su diskriminatorne po rasnom osnovu.

PREPORUKE SAVETA EVROPE

- **Preporuka (97) 20 za jezik mržnje**⁶⁸

Komitet ministara putem ove preporuke iz 1997. godine definisao je jezik mržnje kao "sve oblike izražavanja koji šire, podstiču, promovišu ili opravdavaju rasističku mržnju, ksenofobiju, antisemitizam ili druge oblike mržnje zasnovane na netoleranciji, uključujući: izražavanje netolerancije putem agresivnog nacionalizma i etnocentrizma, diskriminaciju i neprijateljstvo prema manjinama, imigrantima i ljudima sa poreklom iz imigracija⁶⁹." Fokus preporuke bio je na jeziku mržnje, uključujući širenje putem medija, i pružio je niz preporuka.⁷⁰

- **Preporuka CM/Rec (2022) 16 o borbi protiv jezika mržnje**⁷¹

Ova poslednja Preporuka Komiteta ministara ažurira definiciju jezika mržnje, opisujući ga kao sve oblike izražavanja koji *podstiču, promovišu, šire ili opravdavaju nasilje, mržnju ili diskriminaciju protiv pojedinca ili grupe ljudi, ili ih ponižavaju, zbog njihovih stvarnih ili pripisanih osobina ili statusa, kao što su rasa, boja kože, jezik, vera, nacionalnost, etničko poreklo, starost, invaliditet, pol, rodni identitet i seksualna orijentacija.*⁷² Osim toga, Preporuka priznaje da jezik mržnje obuhvata različite oblike izražavanja koji se razlikuju po svojoj ozbiljnosti, prouzrokovanoj šteti, uticaju na određene grupe, i u tom smislu, od država članica se traži da obezbede niz mera kako bi efikasno sprečile i suzbile jezik mržnje. Takve mere treba da se usklade s MKERD-om i praksom Evropskog suda za ljudska prava i trebalo bi da prave razliku između:

⁶⁷ Odluka Evropske komisije za ljudska prava (pre nego što je Sud osnovan na stalnoj osnovi), 11. oktobar 1979..

⁶⁸ Odboren od strane Komiteta ministara 30. oktobra 1997. na 607. sastanku zamenika ministara.

⁶⁹ Dodatak Preporuke br. R(97) 20, Delokrug.

⁷⁰ Takođe, stav 6.

⁷¹ Odboren od strane Komiteta ministara 20. maja 2022. godine na 132. sednici Komiteta ministara

⁷² Dodatak Preporuke CM/Rec (2022) 16, stav 2.

- Jezika mržnje koji je zabranjen prema krivičnom zakonu;
- Jezika mržnje koji ne doseže nivo ozbiljnosti potreban za krivičnu odgovornost, ali podleže građanskom ili administrativnom pravu;
- Vrste uvredljivih ili štetnih izraza, koji nisu dovoljno ozbiljni da bi se legitimno ograničili prema MKERD-u, ali zahtevaju alternativne odgovore kao što su: kontrastni jezik, podsticanje dijaloga i međukulturnog razumevanja, uključujući medije i društvene medije, kao i odgovarajuće obrazovne aktivnosti, razmenu informacija i podizanje svesti.⁷³

Pri proceni ozbiljnosti jezika mržnje i utvrđivanju vrste odgovornosti koja treba da se primeni, treba pratiti praksu Evropskog suda za ljudska prava. Osim toga, preporučuje se uzimanje u obzir sledećih faktora:

- Sadržaj izraza;
- Politički i društveni kontekst u vreme izražavanja;
- Cilj govornika;
- Uloga i status govornika u društvu;
- Način distribucije ili jačanje izražavanja;
- Sposobnost izražavanja da izazove štetne posledice, uključujući blizinu tih posledica;
- Priroda i veličina publike;
- Karakteristike ciljane grupe.⁷⁴

Preporuka CM/Rec (2022) 16 takođe pruža niz preporuka koje države članice treba da primene i naglašava važnost podizanja svesti i obrazovanja radi tretiranja korena jezika mržnje⁷⁵, kao i pružanja podrške onima koji su meta jezika mržnje putem psihološke, medicinske i pravne pomoći⁷⁶. U isto vreme, priznaje da je praćenje i analiza jezika mržnje takođe važno⁷⁷, kao i nacionalna koordinacija i međunarodna saradnja.⁷⁸

PRAKSA EVROPSKOG SUDA ZA LJUDSKA PRAVA (ESLJP)

ESLJP tumači član 10. EKLJP kao snažnu zaštitu prava na slobodu izražavanja i opisuje je kao "jedan od ključnih temelja demokratskog društva i jedan od osnovnih uslova za njen napredak i lični razvoj svakog pojedinca"⁷⁹. Sud u svojoj osnovnoj presudi u slučaju *Handyside protiv Ujedinjenog Kraljevstva* naglašava da sloboda izražavanja "ne važi samo za "informacije" ili "ideje" koje su pozitivno prihvaćene ili se smatraju neophodnim ili bezopasnim, već i za one koje uvređuju, potresaju ili zabrinjavaju državu ili bilo koji deo stanovništva. Ove zahteve čine pluralizam, tolerancija i otvoren um, bez kojih nema "demokratskog društva"⁸⁰. Ovaj princip stvara neophodan prostor za snažan i pluralistički javni dijalog u demokratskom društvu.⁸¹

⁷³ Takođe, stav. 2.

⁷⁴ Takođe, stav. 4.

⁷⁵ Takođe, sekcija 4.

⁷⁶ Takođe, sekcija 5.

⁷⁷ Dodatak Preporuke CM/Rec (2022) 16, sekcija 6.

⁷⁸ Takođe, sekcija 7.

⁷⁹ Slučaj *Lingens protiv Austrije*, stav 41, u vezi sa *Handyside protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, stav 4

⁸⁰ Slučaj *Handyside protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, stav 49

⁸¹ Sloboda izražavanja i uvreda, Studija o sudskoj praksi Evropskog suda za ljudska prava, Tarlach McGonagle, podržana od strane Evropske unije i Saveta Evrope, jun 201

U vezi sa snažnim debatama i interesima reputacije, Evropski sud za ljudska prava (ESLJP) naglašava da *"u ovoj oblasti političke uvrede često prelaze i na ličnu sferu; to su rizici politike i slobodne razmene ideja, koje predstavljaju garancije demokratskog društva."*⁸²

U odluci u slučaju Handyside, sud tumači doktrinu granica ocene, uzimajući u obzir kako je Konvencija tumačena na nacionalnom nivou, pružajući državama određeni stepen slobode delovanja u regulisanju izražavanja. Iako države uživaju samo usko definisanu slobodu ocene u vezi sa izražavanjem u političkom polju, one imaju šire granice u pogledu morala, ponašanja i veroispovesti. Ovo se obično objašnjava dugotrajnim prihvatanjem važnosti političkog izražavanja u širem smislu u demokratiji i nedostatkom evropskog konsenzusa o tome da li i kako takve stvari treba regulisati, kao što su javni moral, ljudsko ponašanje i vera.⁸³

- **Vejdeland i drugi protiv Švedske**⁸⁴

Aplikanti u ovom slučaju su delili 100 letaka u srednjoj školi za grupu nazvanu Nacionalna omladina. Izjave u letcima tvrdile su da je homoseksualnost bila *"devijantna seksualna sklonost"*, imala *"moralno razorno dejstvo na temelj društva"* i bila odgovorna za razvoj HIV-a i AIDS-a. Dalje, organizacije koje su lobirale za prava homoseksualaca pokušavale su *"minimalizovati pedofiliju"*. Aplikanti su bili osuđeni od strane švedskih sudova zbog podsticanja mržnje protiv nacionalne ili etničke grupe. U postupku pred Evropskim sudom za ljudska prava, aplikanti su tvrdili da su švedski sudovi povredili njihovo pravo na slobodu izražavanja, da nisu imali nameru izražavanja prezira prema homoseksualcima i da je cilj njihove aktivnosti bio pokretanje debate o nedostatku objektivnosti u obrazovnom sistemu u švedskim školama. Sud je zaključio da nije bilo povrede Člana 10 (sloboda izražavanja), jer je intervencija u njihovo pravo na slobodu izražavanja od strane aplikanta smatrana razumnom od strane švedskih vlasti kao *"neophodna u demokratskom društvu"* radi zaštite reputacije i prava drugih. Nadalje, Sud je utvrdio da su izjave koje su bile date činile ozbiljne i predrasudne tvrdnje, čak iako ne bi bile direktni poziv na mržnju. Takođe je naglasio da *"diskriminacija na osnovu seksualne orijentacije ima istu težinu kao i diskriminacija na osnovu rase, porekla ili boje kože"*.⁸⁵

- **Jerslid protiv Danske**⁸⁶

Aplikant je novinar koji je snimio dokumentarac o nekoliko mladih ljudi koji su sebe nazivali „zelenim jaknama“ koji su davali uvredljive i pogrdne komentare o imigrantima i etničkim grupama u Danskoj. Osuđen je za pomaganje i podržavanje širenja rasističkih komentara. Aplikant je naveo povredu svog prava na slobodu izražavanja. ESLJP je napravio razliku između pripadnika „zelenih jakni“, koji su otvoreno iznosili rasističke komentare, i podnosioca predstavke, novinara, koji je pokušao da ih razotkrije kako bi javnost bila obaveštena. Dalje, svrha dokumentarca nije bila da propagira rasističke stavove, već da informiše javnost o važnom pitanju i kao takvo je povređeno pravo podnosioca predstavke na slobodu izražavanja. ESLJP je primetio da je *„Izveštavanje o vestima zasnovano na uređenim ili nemontiranim intervjuima jedno od najvažnijih sredstava pomoću kojih štampa može da igra svoju ulogu javnog čuvara. Kažnjavanje novinara zbog pomoći u širenju izjava date od strane drugog lica*

⁸² Slučaj Lopes Gomes da Silva protiv Portugala, predmet 34; kao i protiv Poljske, stav 52.

⁸³ Sloboda izražavanja i uvrede, Studija slučaja Evropskog suda za ljudska prava, Tarlach McGonagle, uz podršku Evropske unije i Saveta Evrope, jun 2018, videti na: <https://rm.coe.int/liria-e-shprehjes-dhe-fyerja-alb-sep-2018-final/16808e529e>

⁸⁴ (Zahtev br. 1813/07), 9. maj 2012.

⁸⁵ Takođe, stav 55.

⁸⁶ (Zahtev br. 15890/89), 23. septembar 1994.

u intervjuu može ozbiljno naškoditi doprinosu štampe u diskusiji o pitanjima od javnog interesa i ne sme se predviđati osim ako postoje posebno snažni razlozi za to”⁸⁷

- **Féret protiv Belgije**⁸⁸

Aplikant je bio član belgijskog parlamenta i predsednik političke stranke Nacionalni Front. iTokom izborne kampanje, distribuirane su brojni letci sa sloganima: "*Ustanite protiv islamizacije Belgije*", "*Zaustavite lažnu politiku integracije*" i "*Pošaljite strane radnike kući*". On je osuđen zbog podsticanja rasne diskriminacije, za šta je dobio kaznu u zajednici i diskvalifikaciju sa obavljanja parlamentarnih funkcija tokom 10 godina. Aplikant je tvrdio da mu je taj postupak povredio pravo na slobodu izražavanja. Evropski sud za ljudska prava utvrdio je da nije bilo povrede njegovog prava na slobodu izražavanja. Njegovi komentari su mogli izazvati osećanja nepoverenja, odbacivanja ili mržnje prema strancima. Kontekst takvih komentara tokom izbornog procesa bio je značajan faktor i jasno je doprineo podsticanju rasne mržnje. U tim okolnostima, kazna aplikantu je bila opravdana u interesu sprečavanja narušavanja reda i zaštite prava drugih ljudi.

- **Delfi AS protiv Estonije**⁸⁹

Aplikant je vodio novi portal baziran na trgovinskim osnovama. Odgovarao je estonskim nacionalnim sudovima za uvredljive komentare postavljene od strane njegovih čitalaca u članku na internetu o trajektnoj kompaniji. Nakon zahteva trajektne kompanije, aplikant je uklonio uvredljive komentare oko 6 nedelja nakon objavljivanja. Aplikant je tvrdio da je odgovornost za komentare treće strane bila povreda njegovog prava na slobodu izražavanja. Nadalje, sud je procenio da je ekstremna priroda spornih komentara, činjenica da su objavljeni kao odgovor na članak objavljen od strane aplikanta na platformi koja se profesionalno upravlja i koristi u trgovinske svrhe, mere preduzete od strane aplikanta bile nedovoljne da ih momentalno ukloni. Iako je izrečena kazna bila umerena i stoga nalaz odgovornosti prema aplikantu u tim okolnostima bio je opravdan i proporcionalan ograničenju slobode izražavanja aplikanta.

- **Smajic protiv Bosne i Hercegovine**⁹⁰

Aplikant je bio osuđen zbog podsticanja nacionalne, rasne i verske mržnje, nesuglasica ili netrpeljivosti nakon niza postova na internet forumu koji su opisivali vojne akcije koje bi se mogle preduzeti protiv srpskih sela u regiji Brčko u slučaju još jednog rata. Aplikant je tvrdio da je njegova kazna predstavljala povredu njegovog prava na slobodu izražavanja, budući da je iznosio svoje mišljenje o pitanju od javnog interesa. ESLJP je proglasila ovaj slučaj očigledno neprihvatljivim. Međutim, napomenula je da su lokalni sudovi pažljivo razmotrili aplikantov slučaj i pružili dovoljno obrazloženje za njegovu kaznu. Posebno su primetili da jezik koji je koristio bio uvredljiv prema Srbima i doticao se vrlo osetljivog pitanja etničkih odnosa u bošnjačkom društvu nakon sukoba. Takođe, izrečene kazne, odnosno uslovna kazna i oduzimanje računara, nisu bile preterane. Uopšteno, intervencija u pravo aplikanta na slobodu izražavanja bila je zakonski predviđena i sledila je legitimni cilj zaštite reputacije i prava drugih.

⁸⁷ Takođe, stav 35.

⁸⁸ (Zahtev br. 15615/07), 16. jul 2009.

⁸⁹ (Zahtev br. 64569/09), 16. jun 2015.godine

⁹⁰ (Zahtev br.. 48657/16), 8. februar 2018. godine

OSTALI EVROPSKI STANDARDI

U okviru Saveta Evrope postoje i druge norme koje treba pomenuti, a koje pružaju korisna saznanja. To su:

Konvencija o sajber kriminalu⁹¹

Ova konvencija se bavi nizom dela koja se mogu izvršiti putem upotrebe računarskih sistema i zahteva od ugovornih strana da koriste ovaj okvir u predstavljanju nacionalnog zakonodavstva, kao i da sarađuju u krivičnom gonjenju ovih dela. Ona se ne bavi specifično govorom mržnje. Međutim, ovaj prazan prostor je delimično ispravljen putem Dodatnog protokola Konvencije o sajber kriminalu, koji se odnosi na kriminalizaciju akata rasističke i ksenofobne prirode izvršenih putem računarskih sistema⁹² (Protokol). On definiše "*rasistički i ksenofobni materijal*" kao bilo koji materijal, sliku ili drugi prikaz ideja ili teorija koje podržavaju, promovišu ili podstiču mržnju, diskriminaciju ili nasilje prema bilo kom pojedincu ili grupi pojedinaca, na osnovu rase, boje, porekla ili nacionalnog ili etničkog porekla, kao i religije ako se koristi kao izgovor za bilo koji od ovih faktora. Protokol zahteva da ugovorne strane usvoje zakonodavne mere i druge mere za kažnjavanje krivičnih dela u skladu sa domaćim zakonima, gde se računarski sistemi koriste za:

- širenje rasističkih i ksenofobnih materijala;
- iznošenje rasističkih i ksenofobnih pretnji ili uvreda;
- negiranje, minimiziranje, odobravanje ili opravdavanje dela koja predstavljaju genocid ili zločine protiv čovečnosti;
- pomaganje ili podržavanje bilo koje od gore navedenih dela.

Preporuka br. 15 opšte politike Evropske komisije protiv rasizma i netolerancije (ECRI) - Borba protiv jezika mržnje⁹³

ECRI daje niz važnih preporuka o tome kako države mogu suzbiti jezik mržnje, a one uključuju:

- Istraživanje radi identifikacije povoljnih uslova za korišćenje jezika mržnje, kao i za merenje stepena i štete koju prouzrokuje, sa ciljem da obeshrabri, spreči i smanji/koriguje prouzrokovanu štetu;
- Upotrebu energičnih pristupa radi podizanja svesti o pluralizmu, opasnostima koje proizilaze iz jezika mržnje i demonstracije neistinih osnova na kojima se zasniva, kao i neprihvatljivosti istih;
- Pružanje podrške onima koji su meta jezika mržnje kako pojedinačno tako i kolektivno;
- Pružanje podrške za samoregulaciju od strane javnih i privatnih institucija (uključujući izabrane organe, političke stranke, obrazovne institucije i kulturno-sportske organizacije) kao sredstva za borbu protiv korišćenja jezika mržnje;
- Korišćenje regulatornih ovlašćenja u vezi sa medijima (uključujući internet provajdere, posrednike na internetu i društvene medije) kako bi se promovisale aktivnosti za suzbijanje jezika mržnje i izazivanje njegove neprihvatljivosti, ali uz osiguranje da takve aktivnosti ne ugroze pravo

⁹¹ Usvojeno u Budimpešti, 23. novembra 2001. godine

⁹² Stupila na snagu 1. marta 2006. godine.

⁹³ Usvojeno 8. decembra 2015. godine

slobode izražavanja i mišljenja;

- Razjašnjavanje oblasti delovanja i primene odgovornosti u skladu sa građanskim i upravnim pravom za korišćenje jezika mržnje koji podstiče ili ima za cilj podsticanje nasilnih akcija, zastrašivanje, neprijateljstvo ili diskriminaciju prema onima koji su meta, uz poštovanje prava na slobodu izražavanja i mišljenja;
- Povlačenje svih oblika finansijske podrške i drugih od strane javnih organa od strane političkih stranaka i drugih organizacija koje koriste jezik mržnje ili ne sankcionišu njegovo korišćenje od strane svojih članova i obezbeđivanje, uz poštovanje prava na udruživanje, mogućnosti obustave ili raspuštanja organizacije, bez obzira na to da li koriste neki oblik podrške od strane javnih organa kada koriste jezik mržnje;
- Preduzimanje odgovarajućih i efikasnih mera protiv korišćenja jezika mržnje u javnom kontekstu putem primene krivičnog prava, pod uslovom da nijedna druga mera, manje restriktivna, nije efikasna i da se poštuje pravo na slobodu izražavanja i mišljenja;

PРАВНА PRAKSA U SLUČAJEVIMA JEZIKA MRŽNJE

Naša zemlja još uvek nema usklađen sistem za prikupljanje podataka o zločinima iz mržnje i jezika mržnje, kao i za njihovo prijavljivanje. Slučajevi koji su došli do suda i za koja je donesena presuda mogu se pronaći na veb stranici Saveta pravosuđa Kosova. Međutim, njihova objava ne zasniva se na prirodi dela i njegovim krivičnim posledicama, što otežava identifikaciju slučajeva povezanih sa govorom mržnje. Od slučajeva o kojima su mediji izvestili javnost i onoga što se može pronaći na zvaničnoj veb stranici Saveta pravosuđa Kosova, u nastavku izdvajamo neke od njih.

- **Slučaj - PS.br.20/19 - Osnovni sud u Prištini, Specijalno odeljenje, 5. decembar 2019. godine**⁹⁴

I.T., tada ministar u Vladi Kosova, učestvovao je na skupu koji su organizovali građani, a koji nije bio organizovan od strane Vlade Republike Kosova ili Ministarstva koje je on vodio. Ovaj skup su organizovali neki građani koji su bili protiv intervencije NATO-a. Tom prilikom, optuženi se obratio grupi građana srpske zajednice, rečima: "*Razlog za agresiju u našoj državi bio je tzv. humanitarna katastrofa. Rečak je izmišljen na Kosovu i Metohiji, a bili su to albanski teroristi koji su izmislili sve ovo, činili najveće zločine na Kosovu i Metohiji za koje do danas niko nije odgovarao. Vršili su zločine pre NATO agresije, ubijali su nevine Srbe u njihovim domovima i policajce na radnom mestu, nastavili su krvavu feštu tokom agresije i nakon dolaska takozvane mirovne misije na Kosovu i Metohiji*".

Sud u Prištini - Specijalno odeljenje, donelo je presudu PS.br.59/2021 od 19.10.2022., kojom je optuženi (bivši ministar u Vladi Kosova) proglašen krivim za krivično delo podsticanje mržnje, neprijateljstva ili nesnošljivosti na nacionalnoj, verskoj ili etničkoj osnovi, prema članu 147, stav 1 Krivičnog zakonika Republike Kosova. Za ovo krivično delo osuđen je na zatvorsku kaznu od 1 godine, koja će se izvršiti nakon pravosnažnosti presude. Nakon žalbe, predmet je prebačen na Apelacioni sud. Apelacioni sud - Specijalno odeljenje, izdao je presudu APS.br.2/2023 kojom je potvrdio presudu Osnovnog suda.⁹⁵

⁹⁴ Ono što sledi je sažetak presude koju je doneo Sud, koja trenutno nije dostupna na internetu. Inače, slučaj je praćen u brojnim medijima. Primer ovog slučaja možete pronaći ovde: <https://shorturl.at/hmwCV>

⁹⁵ Presuda je doneta dok je Ombudsman sastavljao ovaj izveštaj.

- **Slučaj P. br. 160/20 – Osnovni sud u Prizrenu - 24. avgust 2021. godine**⁹⁶

U ovom slučaju, jedna osoba je objavljivala niz objava na društvenoj mreži Facebook u vezi sa islamskom verom na Kosovu i njegovim uticajem na tradicije kosovskih Albanaca. Na primer, navodi se da je izjavio "od vremena kada je Kosovo steklo nezavisnost, mi dokazujemo da je Kosovo arapska država unutar Evrope". Dalje, dodaje se: "Islamski imami na albanskim teritorijama, sa svojim celim arsenalom, bore se protiv tradicionalnih albanskih simbola i nacionalnih ikona poput Skenderbega i Majke Tereze, protiv albanskih tradicija, kao i za uništavanje albanskog naroda, 'škinuvi' ga." Ovo je podstaklo brojne korisnike da komentarišu njegove objave. Sud ga je proglasio krivim i kaznio ga novčanom kaznom.

- **Slučaj P. br. 613/21 – Osnovni sud u Đakovici - 24. mart. 2022**⁹⁷

U ovom slučaju, dve osobe su proglašene krivim za podsticanje mržnje, razdora i netolerancije između etničkih grupa (albanske i srpske) na osnovu Člana 141. (1) Krivičnog zakonika. Ove osobe su delile nekoliko fotografija koje prikazuju osobe ubijene tokom rata na Kosovu u stambenoj zgradi gde su živeli srbi (etnički srbi). Fotografije su imale za cilj da stigmatizuju ovog pojedinca etnički srpskog porekla. Slučaj je završen pred sudom, gde su oba ova pojedinca kažnjena novčanom kaznom za izvršeno delo.

- **Slučaj P. br. 28/2021 – Osnovni sud u Mitrovici - 25. mart 2022. godine**⁹⁸

Jedna osoba je prskala po zidu škole koju pohađaju učenici etnički srpskog porekla i napisala reč "OVK". Optuženi je bio optužen i kažnjen zbog podsticanja mržnje, podele i netolerancije između etničkih grupa. Sud je prihvatio žalbu jer nije bio uveren da su u okolnostima ovog slučaja dokazani elementi krivičnog dela prema članu 141. stav 1. Krivičnog zakonika. Sud je rekao da bi grafit trebalo posmatrati u svetlu okolnosti u kojima je slikan i, u ovom slučaju, nije predstavljao podsticanje mržnje jer nije pozivao na osvetu, nasilje, ismevanje ili ruganje. "Jezik" kroz grafite se odnosio na događaj iz prošlosti, a ne na poziv za akciju 20 godina kasnije.

- **Slučaj– Predmet broj 2021: 137347 Osnovni sud u Prištini - 9. avgust 2021**⁹⁹.

Jedan građanin Crne Gore tokom godišnjeg skupa "Vidov Dan" u Mazgitu, opština Obilić, u blizini spomenika "Gazimestan", javno i u prisustvu brojnih građana, pozivao je "ubijajte Albance", "Proličemo krv Kosova", "Kosovo je Srbija". Sud je doneo presudu kojom je ovog građanina proglasio krivim za podsticanje mržnje i izrekao mu kaznu zatvora od 6 meseci, ali uzimajući u obzir vreme provedeno u pritvoru i ostatak novčane kazne od 6700 evra. Takođe, izrečena mu je zabrana ulaska na teritoriju na pet godina.

- **Slučaj – P. br. 319/20 – Osnovni sud u Peći - 2. mart 2021. godine**¹⁰⁰

Jedna osoba je osuđena zbog podsticanja mržnje između etničkih grupa na osnovu člana 141, stav 1. Krivičnog zakonika, zbog komentara postavljenih na društvenim mrežama. Optuženi je komentarisao

⁹⁶ Dostupno na [0191-Aktgjykimi \(gjyqesori-rks.org\)](http://0191-Aktgjykimi.gjyqesori-rks.org).

⁹⁷ Dostupno na [0191-Aktgjykimi \(gjyqesori-rks.org\)](http://0191-Aktgjykimi.gjyqesori-rks.org).

⁹⁸ Dostupno na [0191-Aktgjykimi \(gjyqesori-rks.org\)](http://0191-Aktgjykimi.gjyqesori-rks.org).

⁹⁹ Dostupno na [0191-Aktgjykimi \(gjyqesori-rks.org\)](http://0191-Aktgjykimi.gjyqesori-rks.org).

¹⁰⁰ Dostupno na [0191-Aktgjykimi \(gjyqesori-rks.org\)](http://0191-Aktgjykimi.gjyqesori-rks.org).

članak na platformi društvenih medija pod naslovom "*Alarmantno, 15,000 građana istog grada podnelo zahtev za vizu*". Optuženi je bio istaknuti komentator (top fan) na ovoj stranici. Njegov komentar je glasio: "*Oni nisu mogli da odu iz ove zemlje bez suza, gde nas Bošnjaci i 'škije' i dalje zlostavljaju u policiji u Istogu...*". Drugi komentar ukazuje da on cilja na policijskog službenika na lokalnoj stanici. Optuženi je kažnjen novčanom kaznom.

SLUČAJEVI KOJE JE OBRADIO OMBUDSMAN

- **Ex officio br. 468/2019 - u vezi sa pozitivnim obavezama države.**¹⁰¹

Što se tiče uticaja društvenih medija na svakodnevni život i rizika koji mogu pretiti potencijalnim žrtvama, uključujući neaktivnost ili kasno reagovanje nadležnih vlasti, Ombudsman naglašava u Izveštaju Ex officio br. 468/2019. Istrage Ex-officio za ovaj slučaj pokrenute su nakon članka pod nazivom "*Policija govori o 'misterioznoj' ženi koja je viđena na Kosovu*", objavljenog na jednom online portalu. Na društvenim mrežama i drugim online portalima izveštavano je da je žena otela nekoliko dece u različitim opštinama. Na društvenoj mreži Facebook postavljena je fotografija žene na autobuskoj stanici sa natpisom "*čuvajte se ove žene, ona otima decu*". Informacija se brzo širila društvenim medijima i online portalima, tako šireći lažnu informaciju da identifikovana osoba može biti muškarac obučen kao žena i sumnja da je ta osoba možda transrodna, podstičući tako i mržnju prema njoj. Izveštaji medija su nastavljeni, uključujući i javnu izjavu policije da ta žena nije izvršila nikakvo krivično delo, ali je njenom fotografijom upravljalo nekoliko mladih ljudi kako bi se rugali njoj. Kasnije je napadnuta od strane nekoliko mladih u Lipjanu, a nekoliko dana kasnije i u Uroševcu.

JEZIK U JAVNOM DISKURSU PREMA NKM

Komisija za nezavisne medije (NKM) je ustavna nezavisna institucija, čiji su mandat i funkcije utvrđeni poglavljem XII Ustava Republike Kosova, kao i Zakonom o NKM-u. Prema Ustavu, NKM je jedina institucija koja reguliše spektar radio-frekvencija u Republici Kosova, izdaje licence javnim i privatnim emiterima, određuje i sprovodi politiku emitovanja, kao i vrši druge nadležnosti utvrđene zakonom¹⁰². Ombudsmanu su pruženi podaci od strane odgovornih zvaničnika u NKM-u¹⁰³ u vezi sa aktivnostima koje je NKM preduzela u vezi sa jezikom koji se koristi na televizijama u zemlji, kao i u vezi sa pritužbama upućenim NKM-u u vezi sa jezikom mržnje na javnim emiterima na Kosovu.

Prema NKM-u, analizom 24/7 nad licenciranim emiterima može se zaključiti da se nivo javnog komuniciranja na lokalnim televizijama u poslednjim godinama relativno poboljšao. Navode da ima više slučajeva upotrebe vulgarnog jezika nego jezika mržnje. Kroz godine, nisu dobili pritužbe u vezi sa jezikom mržnje, sa seksualnom orijentacijom, verskom pripadnošću, bračnim statusom, mentalnim zdravljem, itd. Što se tiče pritužbi na jezik mržnje na lokalnim televizijama, NKM kaže da nema sistem podataka, ali da poseduju podatke koje objavljuju u godišnjim izveštajima ili čuvaju u internim tabelama podataka, a koji su takođe dostupni i Ombudsmanu.

¹⁰¹ Slučaj *ex officio* od institucije Ombudsmana, 9. decembar, 2019. godine, nalazi se na <https://shorturl.at/enIN0>

¹⁰² Član 141 Nezavisna komisija za medije

¹⁰³ Sastanak službenika IO sa službenicima NKM je realizovana 22. februara 2023. godine.

Prema podacima NKM-a, tokom 2020. godine, NKM je primila samo 3 pritužbe u vezi sa jezikom koji se koristi na televiziji. Tokom 2021. godine, od 17 obrađenih pritužbi zbog kršenja Kodeksa etike, nijedna od njih se tačno nije odnosila na jezik mržnje. Međutim, tokom 2022. godine, NKM je primila 10 pritužbi zbog kršenja Kodeksa etike, ali nijedna od njih se nije odnosila na jezik mržnje. Ipak, tokom 2022. godine, NKM je pokrenula dva ex officio slučaja protiv lokalne televizije zbog upotrebe neprikladnog jezika. NKM tvrdi da imaju praksu delovanja u slučajevima podnošenja pritužbi, gde cilj nije uvek izricanje opomene ili kažnjavanje novčanom kaznom. Prema njima, prvo pristupaju postupku pomirenja ili traže izvinjenje od strane televizije zbog korišćenja određenog jezika, a zatim, kada se isti slučaj ponavlja od strane iste televizije, razmatraju opciju opomene ili izricanja novčane kazne. Iz tog razloga, NKM navodi da do sada nemaju nijedan slučaj gde je izrečena novčana kazna zbog korišćenja jezika mržnje od strane lokalnih televizija.

JEZIK U JAVNOM DISKURSU, PREMA SAVETU PISANIH MEDIJA KOSOVA (SPMK)

Savet pisanih medija na Kosovu je samoregulatorno telo koje se uglavnom bavi primenom Kodeksa ponašanja štampanih medija na Kosovu, odnosno Kodeksa etike. Veće ima preko 40 članova koji potiču iz novina, portala i agencija za vesti. SPMK se sastoji od tri nezavisna člana koji obavljaju funkcije predsednika i potpredsednika, Sekretarijata, kao i Skupštine članova koju čine predstavnici članova - glavni urednici ili njihovi delegati. Tokom vremenskog perioda koji je obuhvaćen ovim izveštajem, Savet pisanih medija Kosova (SPMK) se bavio velikim brojem slučajeva. Međutim, izgleda da mnogi od njih ne izražavaju zabrinutost u vezi sa jezikom mržnje.

Tokom 2022. godine, Savet je primio šest pritužbi od strane stranaka koje tvrde kršenje Poglavlja III (podsticanje i jezik mržnje) Kodeksa Medija. SPMK je odlučio da ne odobri pet pritužbi, već je odobrio jednu. U vezi sa pomenutim tekstom, SPMK smatra da objavljivanje mišljenja na jednom portalu nije zasnovano ni na činjenicama ni na dokazima.¹⁰⁴

Tokom 2021. godine, SPMK je razmotrio deset pritužbi od strane stranaka koje su tvrdile kršenje trećeg poglavlja (podsticanje i jezik mržnje) Kodeksa etike. Od tog broja, Savet je odobrio samo dve pritužbe, koje su u osnovi bile iste, ali su podnete od strane različitih osoba. Savet je zaključio da su dva online medija izvestila članak opisujući poslanike kao islamske, a podnositelj pritužbe tvrdio je da to predstavlja podsticanje mržnje u suprotnosti sa Kodeksom. SPMK se složio da naslov ne bi trebalo da sadrži formulaciju koja je bila sporna.¹⁰⁵

Tokom 2020. godine, Savet pisanih medija Kosova (SPMK) razmatrao je 12 pritužbi koje se odnose na tvrdnje o kršenju trećeg poglavlja (podsticanje i jezik mržnje). Većina ovih pritužbi nije odobrena od strane Saveta. U nekim pritužbama, Savet nije pronašao komentare čitalaca u relevantnim vestima na nekim portalima kojima su upućene pritužbe. Samo u jednom slučaju, SPMA je utvrdio da je prekršeno treće poglavlje, kod jednog medija koji je kontinuirano objavljivao vesti o samoubistvima u zemlji. Savet je istakao da je "medijima zabranjeno promovisanje kriminalnih ili nasilnih dela, gde se takve vesti neprestano objavljuju, a prate ih i detalji o načinu izvršenja i fotografije lica"¹⁰⁶.

¹⁰⁴ Dostupno na [vendim_KMSHK_1289-2022.pdf \(presscouncil-ks.org\)](#).

¹⁰⁵ Dostupno na [vendim_KMSHK_1168-2021.pdf \(presscouncil-ks.org\)](#).

¹⁰⁶ Dostupno na [vendim_KMSHK_1078-2021.pdf \(presscouncil-ks.org\)](#).

JEZIK KORIŠĆEN NA SEDNICAMA SKUPŠTINE

• Dužnosti poslanika u svetlu rasprave u Skupštini Kosova

Jezik koji političari koriste u javnim debatama ima značajan uticaj na opštu javnost jer određuje teme i ton javnog diskursa. Političari imaju političku obavezu i moralnu odgovornost da se suzdrže od upotrebe jezika mržnje i jezika stigmatizacije. Oni bi trebalo odmah i nedvosmisleno osuditi njegovu upotrebu od strane drugih, jer bi tišina mogla biti tumačena kao odobravanje ili podrška. Povećana odbrana njihove slobode izražavanja takođe jača njihovu odgovornost u ovoj oblasti.¹⁰⁷

Član 7 Ustava navodi da: "*Ustavni poredak Republike Kosova zasniva se na principima slobode, jednakosti, poštovanja ljudskih prava i sloboda, vladavine prava, nediskriminacije, socijalne pravde.*" Slično tome, Član 21 predviđa: "*Osnovna prava i slobode pojedinca su nepovredivi, neotuđivi i neprikosnoveni i čine osnov pravnog poretka Republike Kosova.*"

Obavljanje funkcije poslanika u najboljem interesu zemlje garantuje Ustav Kosova u Članu 74: "*Poslanici Skupštine Kosova obavljaju svoju funkciju u najboljem interesu Republike Kosova i u skladu sa Ustavom, zakonima i Poslovníkom rada Skupštine.*"

Na osnovu Člana 75. Ustava, članovi Skupštine uživaju imunitet od krivičnog gonjenja, civilnih tužbi i otpuštanja zbog postupaka ili odluka u okviru njihovih odgovornosti kao poslanika. Međutim, važno je napomenuti da ova odredba priznaje da imunitet ne bi trebalo sprečiti krivično gonjenje poslanika za postupke izvan oblasti njihovih odgovornosti kao članova Skupštine.

Ustavni sud Kosova izrazio je svoje stavove o imunitetu poslanika u Slučaju br. K098/11¹⁰⁸, navodeći da "*Poslanici trebaju biti slobodni u obavljanju svoje funkcije i ne treba ih smatrati odgovornim za svoje postupke, odluke, glasanje i mišljenja izražena tokom obavljanja dužnosti kao poslanici Skupštine.*" Naglašavajući dalje da "*Oni uživaju imunitet za postupke i odluke u okviru oblasti njihovih odgovornosti kao poslanika, ističući da ova privilegija nije dodeljena iz ličnih interesa, već radi dobra naroda koji ih je izabrao. Ovo odražava značaj imuniteta koji pokriva postupke "unutar oblasti njihovih odgovornosti kao poslanika Skupštine"*

Uredba Skupštine Republike u članu 2. stav 1. tačka 1.10 definiše vanparlamentarni jezik, koji podrazumeva „*upotrebu reči, izraza i sinonima kojima se vređa dostojanstvo poslanika i drugih lica, izaziva mržnja, netrpeljivost i nasilje*”¹⁰⁹.

Dalje, članom 65 ovog pravilnika takođe se određuju moguće mere koje se mogu primeniti u slučaju korišćenja neparlamentarnog jezika: "*Kada poslanik ili član Vlade koristi neparlamentarni jezik, svojim ponašanjem ometa tok plenarne sednice ili narušava njeno pravilo, predsedavajući plenarnom sednicom daje 'opomenu', izjavljujući da koristi neparlamentarni jezik.*" Ukoliko opomena nije efikasna ili se ponavlja od strane poslanika ili člana Vlade tokom iste plenarne sednice, predsedavajući sednice daje 'opomenu sa upozorenjem za udaljenje sa plenarne sednice'. Na osnovu člana 66 ovog pravilnika, predsedavajući

¹⁰⁷ Parlamentarna skupština Saveta Evrope, Rezolucija 2275(2019), dostupna na: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-EN.asp?fileid=27636>

¹⁰⁸ https://gjk-ks.org/wp-content/uploads/vendimet/KO98-11_SHQ_AKTGJYKIM.pdf

¹⁰⁹ Član 2, stav 1, tačka 1.10, Uredbe Skupštine Republike Kosovo, (stupila na snagu 22. jula 2022. godine) videti: <https://gzk.rks.gov.net/ActDocumentDetail.aspx?ActID=61266>.

sednice može preduzeti meru udaljenja sa plenarne sednice za taj dan kada *"poslanik ili član Vlade koristi uvredljive reči, narušava ličnost predsedavajućeg sednice ili poslanika, ili nastavlja sa kršenjem, nakon što su prethodno primenjene druge mere tokom iste sednice."* Ova mera prati i oduzimanje naknade poslaniku za taj dan. Član 129. ovog pravilnika kaže: *"Kodeks ponašanja za poslanike Skupštine Republike Kosova je poseban akt i usvaja se od strane Skupštine na predlog odgovarajućeg Odbora za Pravilnike Skupštine"*, do trenutka kada je ovaj izveštaj sastavljen, Skupština Kosova još uvek nije usvojila Kodeks ponašanja. U publikaciji Saveta Evrope o proučavanju jezika mržnje i njegovog percepiranja u Albaniji¹¹⁰, pruža se uvid u granicu tolerancije, zasnovanu na sudskoj praksi Evropskog suda za ljudska prava (ESLJP), kada je reč o izabranim političarima, političkim strankama, vlasti itd., i političkom govoru i jeziku mržnje. Posebno se analizira u kojoj meri parlamentarni imunitet može pokriti izraze poslanika, a studija se poziva na slučaj Norvud protiv Ujedinjenog Kraljevstva, gde je ESLJP ocenio da je potrebno koristiti kontekstualni pristup kako bi se razlikovali politički aktivisti, izabrani predstavnici, političke stranke itd., i objasnio kako se pravo na slobodu izražavanja oblikuje u zavisnosti od prirode položaja koji osoba obavlja i statusa koji uživa.

Dalje, u analizi sudske prakse ESLJP u ovoj studiji¹¹¹ naglašava se procena u vezi sa slučajem Lingens protiv Austrije¹¹², gde je Sud jasno naglasio da kada je *"borba protiv svih oblika netrpeljivosti deo zaštite ljudskih prava, ključno je da političari tokom svog političkog govora izbegavaju izjave koje mogu podsticati netrpeljivost"*. Dakle, bez obzira na snažnu zaštitu koja se pruža slobodi političkog izražavanja u demokratskom društvu, ta sloboda ne obuhvata i ne sme obuhvatiti *"slobodu izražavanja rasističkih stavova ili stavova koji podstiču mržnju, ksenofobiju, antisemitizam i sve oblike netrpeljivosti"*¹¹³.

• Rezultati istraživanja

Ombudsman je pratio i analizirao nekoliko parlamentarnih sednica u Kosovskom parlamentu u periodu od 2020. do 2022. godine. U svrhu ovog istraživanja, odabrano je 9 parlamentarnih sednica u periodu od januara 2020. do marta 2022. godine, na osnovu teme koja je obrađena, jezika koji je korišćen i interesa koji su izazvali u javnosti¹¹⁴. Transkripti ovih sednica generisali su korpus podataka od oko 33,000 reči. Zatim je korpus podataka analiziran kako ručno, koristeći kvalitativni pristup, tako i automatski, putem alata kao što je Sketchengine, pomoću odabranih ključnih reči¹¹⁵.

Iz analize podataka proizlazi da jezik mržnje, odnosno direktno podsticanje mržnje, nije bio prisutan na analiziranim parlamentarnim sednicama. Iako nije pronađeno direktno podsticanje mržnje, to ne znači da je jezik mržnje potpuno odsutan u transkriptima sednica. Naprotiv, forme izražavanja koje se ne mogu smatrati krivičnim delima, ili ono što nazivamo blažim jezikom mržnje¹¹⁶, pojavljuju se nekoliko puta. Ovakvi izrazi uključuju uvrede upućene političarima/političkim strankama i etikete

¹¹⁰ Van definicija, Pozivanje na govor mržnje u Albaniji, Sveobuhvatna studija, Savet Evrope, novembar 2021, videti: <https://rm.coe.int/beyond-definitions-alb/1680a465f8>, str. 12.

¹¹¹ Takođe, str. 12

¹¹² Slučaj Lingens videti na: <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22itemid%22:%5B%22001-57523%22%7D>

¹¹³ Takođe, str. 12.

¹¹⁴ Sednice Skupštine u terminima: 3. februar 2020. – lokalni izbori; 25. mart 2020. – izglasavanje nepoverenja vladi; 03.06.2020 - lokalni izbori; 6. maj 2021. – debata o Covidu 19; 17. i 19. maj 2021. – program nove vlade; 4. oktobar 2022. - pitanje severa; 24. januar 2022. - pitanje cena električne energije i 16. mart 2022. - Građanski zakonik.

¹¹⁵ Sketchengine, softver za upravljanje korpusom i analizu teksta koji je razvio Lekical Computing Limited od 2003. godine sa ciljem proučavanja jezičkog ponašanja pretraživanjem velikih kolekcija teksta prema lingvistički motivisanim upitima (www.sketchengine.co.uk).

¹¹⁶ Videti gore navedeno u ovom Izveštaju, str. 11,12 dhe 13.

koje kriminalizuju političke protivnike ("Lopovi", "Kriminalci", "Banditi"). Jedna često korišćena reč je i "Krađa", koja se kombinuje sa rečima poput "korupcija", "kriminal", "ucena" kako bi se ojačao koncept i naglasile navodne "kriminalne" radnje. Iako ovo možda ne bi bilo smatrano primerom krivičnog jezika mržnje, svakako može biti primer klevete, dela koje se uklapa u širi pojam jezika mržnje, **jer oštećenje reputacije ciljane osobe ili grupe može izazvati mržnju prema njima** (kao što pokazuje analiza televizijskih debata: 27% komentara jezika mržnje odnosi se na politička uverenja, vidi Fig. 4)

U okviru podataka ovog istraživanja, *kleveta* podržana argumentima ili ne, ponavlja se prilično često kao oblik napada i potencijalni izazivač jezika mržnje. Na primer, jedan od glavnih narativa parlamentarnih grupa je optužba vlade za šverc, krađu i "*pohlepu*", "*izazivanje degeneracije*", *podsticanje "korupcije"*, "*nepotizma*", "*servilizma*", "*klijentalizma*", "*nedostatak ljudskog dostojanstva*", *povezivanje sa "mafijom"*, *itd.*, i jedna optužba se može dodati drugoj radi isticanja i retoričkog efekta.

Pored klevete, delegitimizacija i ćutanje su još dve strategije ne samo za napadanje, već i za umanjivanje političkih protivnika ("sramotan način na koji govorite"). Opozicija se često optužuje za manipulaciju javnim mnjenjem, "plaćeničku logiku", "ucenjivanje", "linčovanje i aktiviranje linča protiv poslanika", odustajanje "državni udar" putem "medijskih plaćenika". Proklinjanje i vređanje, iako nisu eksplicitno navedeni, pokazuju percepciju koja sigurno zaslužuje dalje istraživanje.

Predpostavke i implikacije razgovora - tj. relevantne implicitne pretpostavke u vezi sa verovanjem u kontekstu u vezi sa jednom izjavom, čija istinitost se uzima zdravo za gotovo, i značenjima koja govornik sugerise ili podrazumeva sa jednom izjavom, iako nisu izrečena rečima, mogu biti još jedan način za implicitno usmeravanje prstom na nepoželjno ponašanje i za impliciranje dugoročne odgovornosti, tako da i ovo ulazi u kategoriju podataka kao oblik napada i potencijalni uzročnik jezika mržnje.

Iako su osetljiva politička pitanja u vezi sa političkim i etničkim sastavom Kosova bila osnova nekoliko parlamentarnih sednica, posebno sednice o "Pitanju Severa" (4. oktobar 2021), nije pronađeno ni traga uvredama ili etničkim stereotipima u analiziranim transkriptima sednica. Međutim, u transkriptima debate o Projektu Građanskog Zakona i uvođenju zakonskih odredbi o istopolnim brakovima jasno su prisutne uvrede, klevete i indirektni jezik mržnje. U ovom slučaju, važno je napomenuti da imena poslanika i njihove rasprave na ovim sednicama nisu prikazani u izveštaju, iz dva razloga;

- prvo, izveštaj nema za cilj da analizira jezik koji se koristi u pojedinačnom kontekstu, jer bi to ograničilo obim samog izveštaja.
- drugo, sve analize se ocenjuju iz transkripata sednica, koji su javni. Pored toga, akcenat je stavljen na sadržaj jezika, efekat koji on ima na javnost i na ohrabrujuće komentare javnosti, kao i na poziciju govornika, a ne na osobu.

Osim toga, naglasak je stavljen na sadržaj jezika, efekat koje ima na javnost i poticanje komentara od strane publike, kao i položaj govornika, a ne na ličnost.

U ovom slučaju, čini se da su "apstraktne obaveze" Kodeksa ponašanja preuzete sa argumentima u korist slobode izražavanja, bez poštovanja javnog mišljenja o pravima osoba LGBTI.

- **Jezik koji se koristi prema osobama LGBTI**

Projekat Građanski zakonik nije bio potpuno nepoznat građanima, jer se o njemu u javnom diskursu raspravlja od 2014. godine. U avgustu 2020. godine, nakon što je projekat Građanskog zakonika odobrila Vlada, upućen je skupštinskom Odboru za zakonodavstvo¹¹⁷. Međutim, zbog nedostatka kvoruma o njemu se nije glasalo 2020. Nacrt zakonika je do marta 2021. vraćen Ministarstvu pravde na uvid. Njegova najnovija verzija odobrena je 29. decembra 2021. i konačno je izneta na raspravu u Skupštini 16. marta 2022. godine.¹¹⁸

Na ovoj sednici, poslanicima Skupštine Kosova zatraženo je da glasaju za/protiv izmenjenog teksta Građanskog Zakonika koji, između ostalog, reguliše civilna partnerstva osoba istog pola (član 1138, stav 2 "*Registrovana partnerstva između osoba istog pola su dozvoljena. Uslovi i postupci se regulišu posebnim zakonom*"). Ovaj član Zakonika, kako su primetili mediji i društvene mreže, naišao je na protivljenje velikog broja građana, kao i nekih poslanika, i na kraju je odbijen. Od 77 prisutnih poslanika na sednici Skupštine, 28 je glasalo za, 29 protiv, 4 su bila uzdržana, a 16 nije glasalo uopšte. Jedan od glavnih razloga koje su poslanici naveli kao argumente za suprotstavljanje predloženom zakonu bio je taj da civilna partnerstva osoba istog pola predstavljaju pretnju za očuvanje institucije porodice.

Pred parlamentarnom raspravom, neki poslanici su se pojavili u javnosti sa izjavama i tvrdnjama o tome zašto ne bi trebalo glasati za nacrt Građanskog zakonika. Ovi stavovi su izazvali negativne komentare na društvenim medijima i u javnom mnjenju, koji su dalje otkrili homofobne narative i stavove, podrivajući tako jednaka prava pojedinaca u javnom mnjenju.

Izjave nekih poslanika na njihovim društvenim mrežama generisale su mnogo komentara ispunjenih jezikom mržnje. Komentari kao što su "[LGBTI] su bolesni ljudi" i "*Obesio bih ove ljude usred trga*", mogli bi rezultirati podsticanjem nasilja. U istom periodu, neke negativne i homofobične objave su se širile putem Facebook-a, pozivajući javnost da kaže "*ne Građanskom zakoniku, koji legitimiše brak između osoba istog pola i ugrožava porodicu i naciju, u ime Boga i nacije*". Među komentarima se moglo pročitati "*ne možeš biti homoseksualac i patriot. Ili si sa Albancima, verom, i tradicijom, moralom i ljudskošću, ili si njihov neprijatelj*".

Na sednici održanoj 16. marta 2022. godine, negativne izjave prema osobama LGBTI su se nastavile i izražene su glasno od strane nekih poslanika, koji ne samo da bi otvoreno mogli zagovarati za "prirodnu porodicu" i "očuvanje vrste" i "tradicija", već bi i verbalizovali predrasude prema parovima istog pola. Prema nekim poslanicima, novi Zakonik bi ugrozio "javni moral" i predstavio bi "seksualnu nezasićenost", "moralnu degeneraciju", "bolest", "raspad", ponašanje "u suprotnosti sa ljudskom prirodom", "povredu svetosti porodice", "predstavlja čin koji ozbiljno narušava javno zdravlje, postajući uzrok teških i neizlečivih bolesti, poput HIV/AIDS-a", i na kraju rezultira "društvenom traumom".

¹¹⁷ Pun naziv: Odbor za zakonodavstvo Mandati, imuniteti, Poslovnik Skupštine i nadzor Agencije za borbu protiv korupcije

¹¹⁸ U vezi sa Nacrtom građanskog zakonika, narodni advokat je Ministarstvu pravde uputio mišljenje Ex. Officio br. 307/2022 o priznavanju rodbinskih veza lica istog pola sa Nacrtom građanskog zakonika. Dostupno na: <https://oik-rks.org/wp-content/uploads/2022/05/Opinion-307-2022.pdf>

Organizacije civilnog društva su reagovalе protiv jezika koji se koristi prema LGBTI zajednici u debati o nacrtu Građanskog zakonika. U svojim reakcijama su istakle da diskriminacija i društvena stigmatizacija nanose štetu psihološkom, fizičkom, socijalnom i ekonomskom blagostanju osoba LGBTI¹¹⁹. Takođe su uputile kritike Vladi zbog ćutanja i nedostatka osude širenja jezika mržnje u institucijama i javnim formama¹²⁰. Među ostalim stvarima, OCD putem pisama upućenih poslanicima i drugim zainteresovanim stranama apeluju da postupaju u skladu sa Ustavom Kosova i okončaju isključenje gej parova iz braka¹²¹. OCD su uputile isti apel i predsedniku Republike Kosova, premijeru Kosova, ministru pravde i svim poslanicima Skupštine, podsećajući ih da "*Ustav Kosova ne predviđa rodna ograničenja u slobodi sklapanja braka... i zabranjuje diskriminaciju na osnovu pola, seksualne orijentacije ili druge lične karakteristike*".¹²²

¹¹⁹ Filozofski fakultet, Deklaracija, https://filozofiku.uni-pr.edu/page.aspx?id=1,35,1390&fbclid=IwAR0o-L8WRhM7a_nosnHkakBBf-oG49f582EjMTY6hBnfl_MQBny0gpsJGDA.

¹²⁰ Videti <https://kosovotwopointzero.com/en/we-dont-know-what-its-like-to-be-free/>; videti i <https://cel-ks.org/en/>.

¹²¹ Videti <https://www.lgbti-era.org/news/letters-support-civil-society-organizatioEtički kodeks-rights-defenders-western-balkans-and>.

¹²² Videti https://www.hrw.org/sites/default/files/media_2022/03/Letra_e_martesës_në_Kosovë_3.16.22_për_Web_0.pdf.

JEZIK U MEDIJSKOM DISKURSU

Mediji imaju važnu ulogu u razvoju demokratske kulture, jer prenose informacije koje imaju izuzetan uticaj na oblikovanje mišljenja mase i načina na koji građani posmatraju različite procese. Oni takođe predstavljaju platformu koja generiše debate, putem vesti i tema koje odluče da objave. Shodno tome, oni treba da budu slobodni i nezavisni i dobrovoljno preuzmu društvenu odgovornost. Ako dozvole da unutar svog delokruga imaju i forume gde građani vrše slobodu izražavanja, istovremeno treba da preuzmu odgovornost da se uveravaju da debate emitovane putem njih ne podstiču jezik mržnje i nasilje zasnovano na mržnji, kršeći dostojanstvo i prava drugih.

Borba protiv jezika mržnje obezbeđujući istovremeno slobodu medija, kompleksna je tema koja zahteva pažljivu analizu. Etički kodeks za pružaoce medijskih usluga u Republici Kosovo postavlja etičke smernice za pružaoce medijskih usluga (PMU)¹²³. Ovaj Kodeks u vezi sa podsticanjem mržnje, u članu 5. utvrđuje da: "*PMU ne smeju podsticati ili promovisati, namerno ili neizravno, bilo koji oblik diskriminacije i netolerancije i ne smeju prenositi materijal koji blati jednu etničku ili versku grupu, ili implicira da je jedna etnička ili verska grupa odgovorna za kriminalne aktivnosti.*" Dalje nabroja osnove koje su zaštićene u skladu sa Zakonom o zaštiti od diskriminacije i određuje da: "*tokom prenosa sadržaja neće dozvoliti upotrebu pogrđnih jezičkih izraza, u cilju povređivanja i pretnji pojedincu ili grupi na osnovu etničke pripadnosti, vere, pola, rase, bračnog statusa, starosti ili fizičkog ili mentalnog invaliditeta.*" Takođe, one "*...ne treba prenositi programski sadržaj koji podstiče mržnju i nepravdu i koji može rezultirati kriminalnim i nasilnim delima protiv pojedinca ili grupe.*" Dok član 11. propisuje sankcije koje se primenjuju u skladu sa Zakonom o Nezavisnoj Komisiji za Medije i u posebnim slučajevima, "*kada PMU sopstvenim programom podstakne aktivnosti koje ugrožavaju nacionalni interes i opštu bezbednost, KPM će naložiti PMU da odmah prekine emitovanje takvih sadržaja, što može rezultirati prekidom licence PMU-a*".

Televizijske debate

U cilju ovog istraživanja, kao i za istraživanje oblika neprimerenog, diskriminatornog, predrasuda i govora mržnje u medijskom diskursu, prikupljeni su i analizirani podaci iz televizijskih debata i komentari koje su generisali od pratilaca na društvenim mrežama.

Za televizijske debate, skup podataka formiran je polazeći od podataka sa parlamentarnih sednica, kako bi se videlo kako se parlamentarni diskurs komentarisao i izveštavao u medijskom diskursu. Praćenje medija sprovedeno je tokom različitih meseci od 2020. do 2022. godine, odnosno praćenje emisija televizijskih debata na tri različita medija, *Debat Plus*, *Pressing* i *Rubikon*, koji su odabrani na osnovu njihove gledanosti¹²⁴.

Tokom ovog perioda analizirano je 23 televizijske debate: 17 je prikupljeno putem stranica emisija na Facebook-u, gde su bile emitovane uživo, dok je 6 prikupljeno sa televizijskih kanala na YouTube-u. Uzorak je uključivao i jednu televizijsku emisiju na srpskom jeziku, "*Slobodno Srpski*", ali nije bilo komentara na stranici emisije na Facebook-u za izabrane datume.

Podaci prikupljeni iz monitoringa prikazani su kao zbirni podaci za sve televizijske debate, s obzirom

¹²³ Etički kodeks za pružaoce medijskih usluga u Republici Kosovo, član 5 i 11, dostupan na: <https://kpm-ks.org/assets/cms/uploads/files/Legjislacioni/1476189555.8908.pdf>

¹²⁴ Ovi podaci su prikupljeni preko Crowdtangle – Page Followers, 1. februar 2022. godine

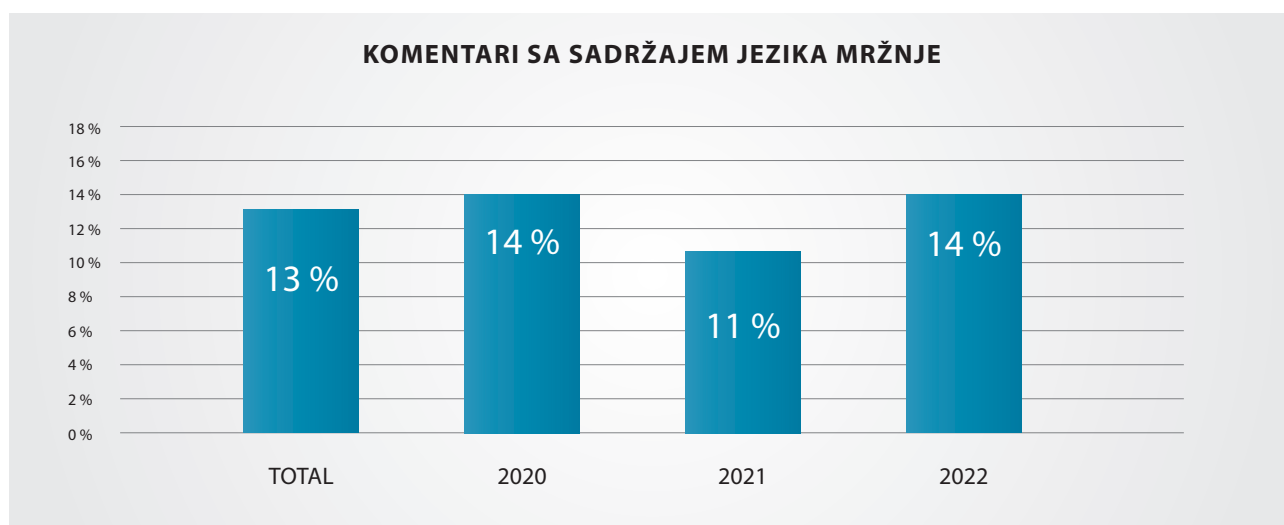
da je osnovni cilj studije pružiti pregled obima i vrste neprikladnog, diskriminirajućeg, predrasudnog i govor mržnje u javnom diskursu.

Podaci za analizu sadržaja uključuju ukupno 12,581 komentara sa 17 direktnih televizijskih debata emitovanih uživo na stranicama emisija na Facebook-u, u periodu od januara 2020. do marta 2022. Ovi komentari napisani su od strane građana kao nastavak televizijskih debata i mogu biti kako direktni komentari o temama koje su obrađene tokom emisije, tako i komentari na druge komentare (vidi sliku 1).

	Broj emisija	Broj direktnog emitovanja	Broj pregleda tokom direktnog prenosa	Broj komentara	Broj lajkova	Broj deljenja
RUBIKON	5	3	21,284	450	157	7
DEBAT PLUS	9	7	156,86	4585	1343	42
PRESSING	9	7	412,480	7546	5583	578

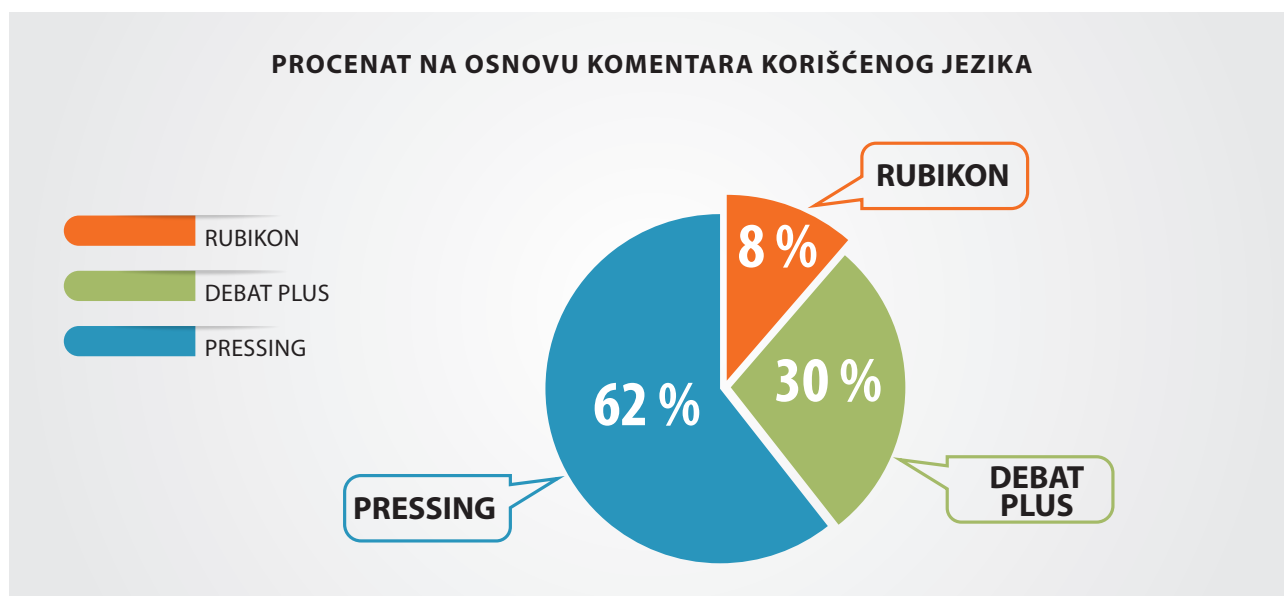
Slika 1. Broj direktnih prenosa, komentara, lajkova i deljenja prikupljenih na Facebook-u iz emisija Rubikon, Debat Plus i Pressing

Slika 2. pokazuje da postoji statistički značajna razlika u količini korišćenih izraza i govora mržnje, između analiziranih godina. To je prikazano i na slici 2, koja je delila 100% komentara korišćenih izraza i govora mržnje u analiziranim TV debatama.

Slika 2. Procenat komentara jezika mržnje. Kolona „Ukupno“ je zasnovana na 12.581 komentaru na Fejsbuku dobijenom sa stranica Rubikon-a, Debat Plus i Pressing na Fejsbuku. Kolona „2020“ zasnovana je na 9.109 komentara sa Fejsbuk stranica tri TV debatne emisije. Kolona „2021“ zasnovana je na 2.074 komentara sa Fejsbuk stranica tri TV debate. Kolona „2022“ zasnovana je na 1298 komentara sa Fejsbuk stranica tri TV debata.

1,692 od 12,581 komentara na Facebook društvenoj mreži koji su analizirani su kategorizovani kao jezik mržnje, prema prethodno definisanim kriterijumima. Ovo znači da su komentari sa sadržajem jezika mržnje pronađeni u 1 od 7 komentara postavljenih na odabranim datumima na stranicama na Facebook-u za sva tri televizijska programa u tri praćena medija. Ovo takođe ukazuje na to da su pojedinci ili grupe bili cilj komentara sa sadržajem jezika mržnje u 13% slučajeva, što je zaista značajan procenat.

Slika 3. Procenat u 1,692 komentara sa sadržajem jezika mržnje na Facebook stranicama TV emisije

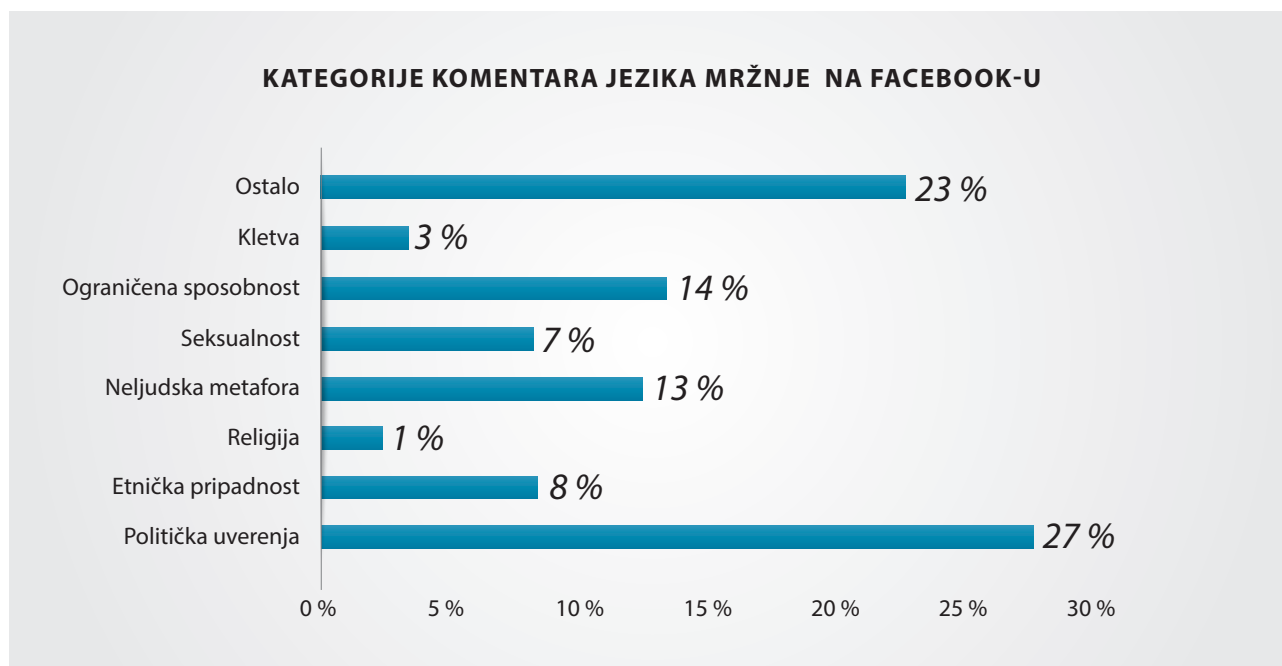
Većina komentara odnosila se na teme o kojima se raspravljalo u emisijama; 31 komentar od 1.692 napisan je velikim slovima, što može ukazivati na ljutnju¹²⁵. Neki komentari su bili jasni slučajevi sramote tela, a neki su čak uključivali pretnje smrću.

Kategorije komentara korišćenog jezika u društvenoj mreži Facebook

Komentari na korišćen jezik su podeljeni u osam kategorija, izabranih prema naglašenim kategorijama u Uvodu zbog značaja i relevantnosti unutar korpusa podataka: političko uverenje, etnička pripadnost, vera, neljudske metafore, seksualna orijentacija, nesposobnost, proklinjanje i ostalo. Neki komentari su svrstani u više od jedne kategorije, rezultirajući ukupno u 1.803 slučaja jezika mržnje. Ovo su jasni slučajevi 'seksualno orijentisanog jezika mržnje'¹²⁶, koji mogu kombinovati, na primer, uvredljive primedbe o političkim stavovima i seksualnosti.

¹²⁵ Videti Gómez-Zaragozá, Lucía i Sara Hinojosa Pinto, *Profilisanje prenositelja govora mržnje na Tviteru korišćenjem stilskih karakteristika i umetanja reči*, CLEF (2021).

¹²⁶ Videti projekat SCAN, *Intersekcionalni govor mržnje na internetu*, http://scan-project.eu/wp-content/uploads/sCAN_intersectional_hate_final.pdf.

Slika 4. Procenat komentara jezika mržnje podeljena u osam kategorija, na osnovu 1,692 komentara u društvenoj mreži Facebook.

Ako pogledamo četiri glavne kategorije govora mržnje (političko uverenje, invaliditet, dehumanizirajuće metafore i etnička pripadnost) nalazimo neke zanimljive podatke.

Komentari koji ciljaju ljude ili grupe ljudi zbog njihovih političkih uverenja čine 459 od 1.692 (27% ukupno). Ova kategorija uključuje uvredljive izraze usmerene prema strankama ili političarima, poput "lopovi", "komunisti", "diktatori", itd.

Takve primedbe su upućivane širokom spektru političara; komentari mržnje prema starijim političkim partijama su dominantni.

Komentari vezani za osobe sa ograničenim sposobnostima su druga najveća kategorija: 244 komentara, što čini 14% ukupno. "Životinja", "budala", "debil", "slep", "analfabet" itd. bile su neke od fraza koje su pronađene u analizi podataka.

Treći najveći broj komentara mržnje (220 komentara, dakle 13%) odnosi se na dehumanizirajuće metafore poput "ovca", "krava", "pas", "majmun", "zmija".

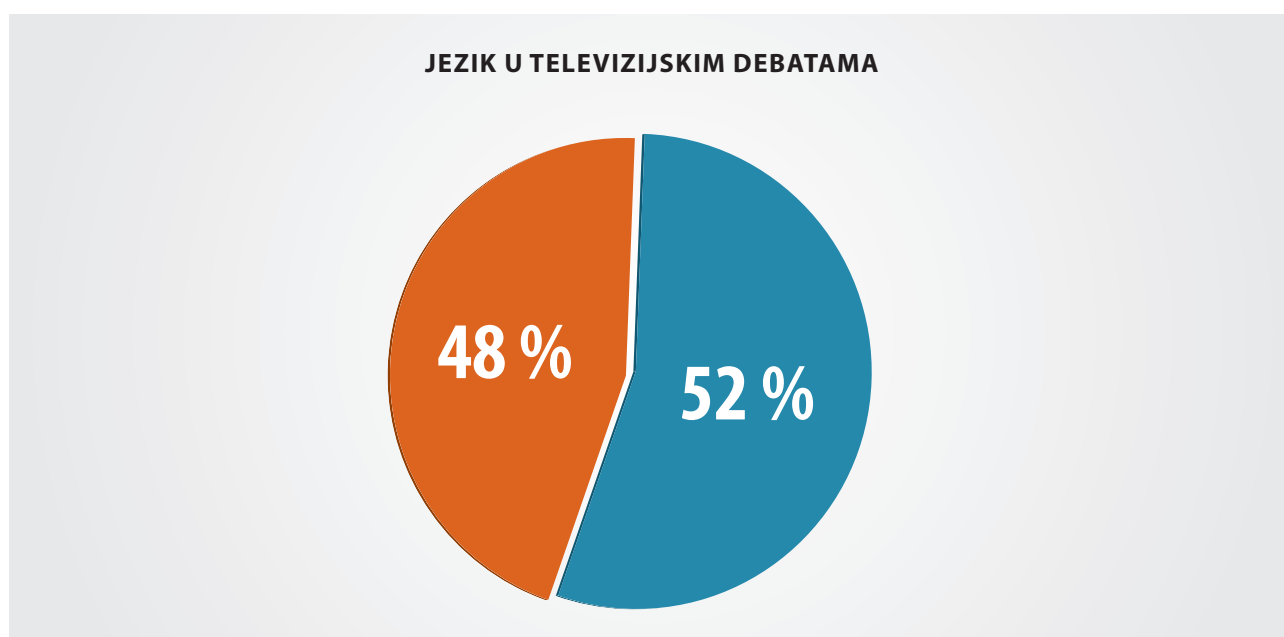
Jezik mržnje koji cilja na etničku pripadnost činio je 8% ukupno komentara mržnje. Ljudi su koristili uvredljive reči kako bi se odnosili na Srbe ili druge etničke grupe, iako je cilj uvrede uglavnom bio građanin albanske etničke pripadnosti.

Neke su kategorije imale manji procenat jezika mržnje, dok se 23% komentara kategorizovalo kao "ostali", što je drugi najveći broj komentara mržnje. Ova kategorija uključuje izraze kao što su "kriminalac", "idijot", "plaćenik", "đubre", "ubica", "seljak", "bandit", "korumpirana osoba", "špijun", "grobnica", "uništitelj zemlje", itd., dakle, profesije i moralne osobine sa negativnom konotacijom.

U 7% komentara mržnje, seksualnost je bila meta i uglavnom se odnosila na seksualnu orijentaciju. Sa druge strane, 3% komentara bili su komentari mržnje koji uglavnom sadrže psovke usmerene ka političarima, ali ponekad i ka gostima televizijskih emisija. Važno je napomenuti da su uvrede zasnovane na verskoj osnovi veoma retke, manje od 1%.

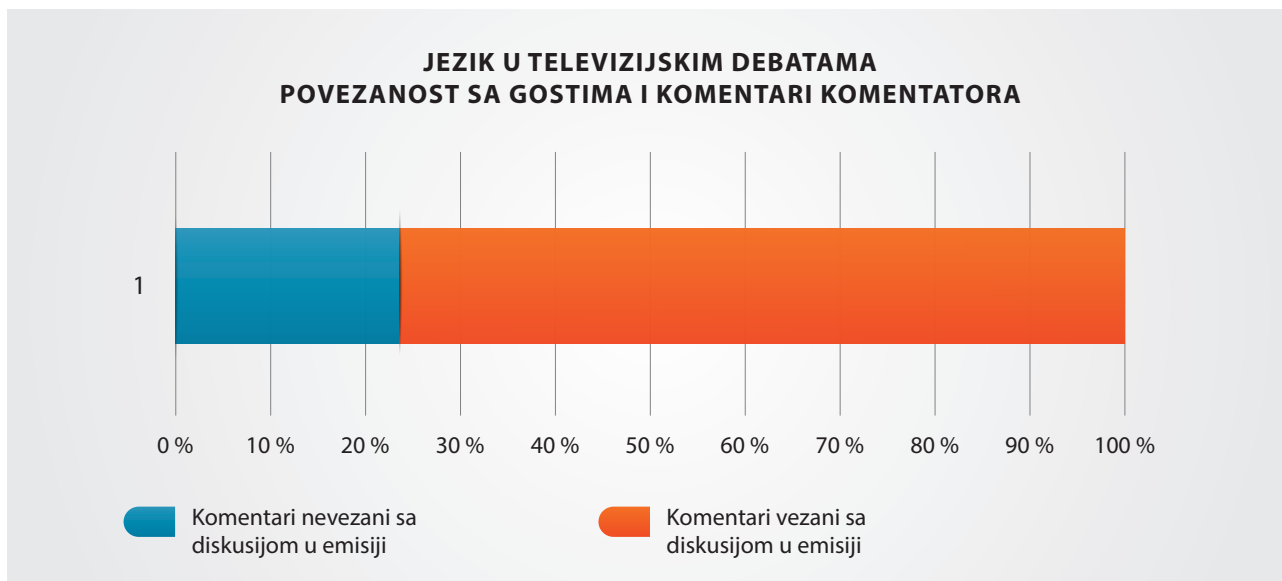
Jezik u televizijskim debatama

Komentari sa sadržajem jezika mržnje nisu samo rezultat drugih komentara na debatama uživo na Fejsbuku, oni su direktno povezani sa temom o kojoj raspravljaju gosti u TV debatnim emisijama. Podaci pokazuju da kada gost pozvan u emisiju koristi neprikladan, diskriminatorski, uvredljiv ili izraz mržnje, postoji velika verovatnoća da komentari ljudi na Fejsbuku sadrže jezik mržnje (52%), dok je verovatnoća da komentari sadrže jezik mržnje 48% kada se ne koriste neprikladni izrazi ili grub jezik.

Slika 5. Jezik korišćen u televizijskoj debati izražen u procentima, prema tome da li diskusija gostiju u emisiji sadrži (52%) ili ne (48%) neprikladan jezik.

Od ukupno 1.692 komentara sa sadržajem jezika mržnje, 1.308 (77,3%) potiču od grube/neprimerene reči koje koriste gosti tokom televizijskih debata. Ovo jasno ukazuje da, kada se u televizijskim debatama koristi grub/neprimereni jezik, gledaoci imaju veće šanse da ostave komentare mržnje na Facebook stranicama kada se debata emituje uživo.

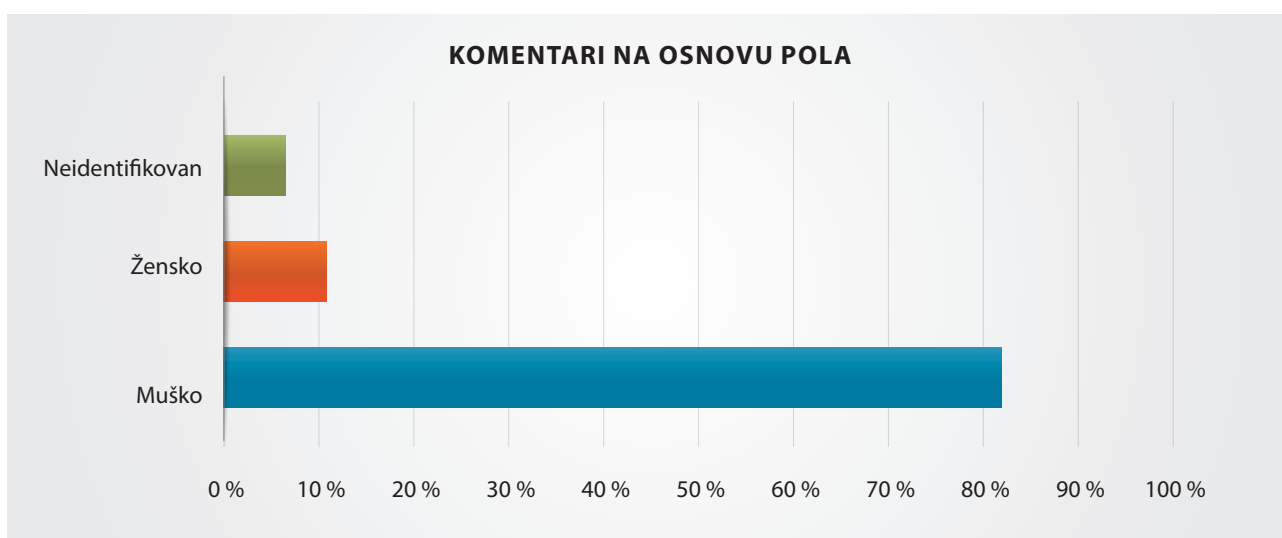

Slika 6. Jezik korišćen na televizijskoj debati izražen u procentima, kada su komentari korisnika Facebook'a bili povezani ili ne sa raspravom gostiju u emisiji

Autori i ciljevi komentara sa sadržajem mržnje

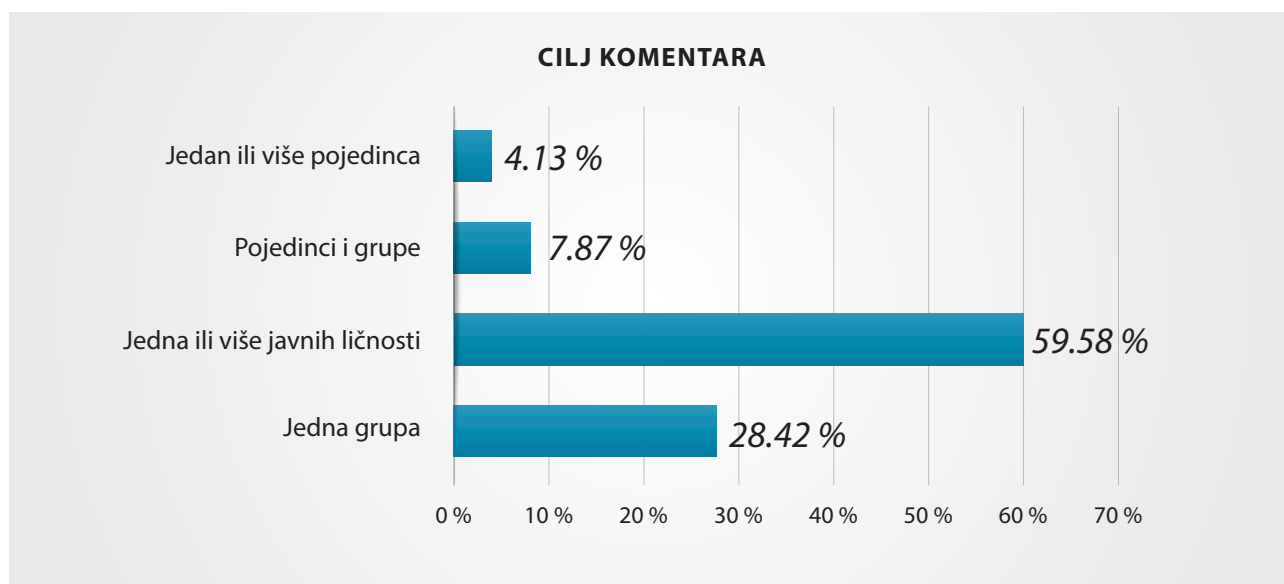
Na osnovu korisničkih imena i fotografija na profilu, urađena je i analiza polova. Ova analiza uzima u obzir činjenicu da profili korisnika na Facebook-u nisu uvek provereni, a određivanje pola korisnika nije uvek lako. Takođe je bilo teško utvrditi da li su profili bili lažni ili stvarni.

Podaci pokazuju značajnu razliku između muškaraca i žena, dok je oko 5% korisnika klasifikovano kao neidentifikovano jer nije bilo lako odrediti njihov pol na osnovu imena i slike na profilu. Prema našoj klasifikaciji, 86% komentara sa neprikladnim i uvredljivim jezikom su postavili muškarci, dok je 9.3% postavljeno od strane žena. Većina komentara u ovom setu podataka napisana su od strane muškaraca, što objašnjava njihovu preveliku zastupljenost kao autori neprikladnog i uvredljivog jezika.

Slika 7. Procenat komentara sa sadržajem jezika mržnje, kategorizovano prema polu korisnika na Facebook-u.

Komentari na društvenoj mreži Facebook takođe su analizirani kako bi se utvrdilo koga tačno ciljaju. Postojala je tendencija da komentari sa mržnjom uglavnom ciljaju javne ličnosti, kao što su politički lideri, političari uopšte ili analitičari koji učestvuju u televizijskim debatama (68% ukupnih komentara sa mržnjom). Sa druge strane, 22% je ciljalo određenu grupu, kao što su političke stranke, etničke grupe, itd., sa dodatnih 8.8% koji ciljaju i grupe i pojedince. Generalno, jezik mržnje usmeren je ka određenim osobama u 8 od 10 slučajeva i prema grupama ljudi u 3 od 10 slučajeva.

Slika 8. Procenat komentara sa sadržajem jezika mržnje kategorizovano prema cilju komentara

Jezik korišćen protiv pripadnika LGBT: diskurs u medijima

Diskusija na parlamentarnoj sednici održanoj 16. marta 2022. godine, u vezi sa nacrtom Građanskog zakonika koji uvodi zakonsko priznavanje istopolnih brakova, bila je glavna tema televizijske debate u jednom od tri emitovana programa lokalnih medija, praćenih u svrhu ovog izveštaja. (Ova parlamentarna diskusija bila je glavna tema televizijske debate u emisiji "Debat Plus", dok u ostalim debatnim emisijama nije bilo diskutovano, "Pressing" i "Rubikon", koja nije emitovana tog dana).

Komentari sa sadržajem jezika mržnje u vezi sa temom debate u toj emisiji u većini slučajeva odnosili su se na rod i seksualnu orijentaciju, kao što su "peder", "bulash" (vređajući izraz), "dylber" (vređajući izraz), zakon 'bulasha', "bolesni ljudi", itd. Drugi komentari su se fokusirali na ljudske metafore poput "majmun", "lopov", "pas", papagaj, i uvredljive izraze poput "psihopata", "idiot" itd. Takođe su postojali komentari koji su sadržavali psovke. Većina komentara bila je usmerena ka gostima televizijskih debata koji su podržavali izmenu Građanskog zakonika i sadržavala je jezik sa pežorativnim konotacijama imena.

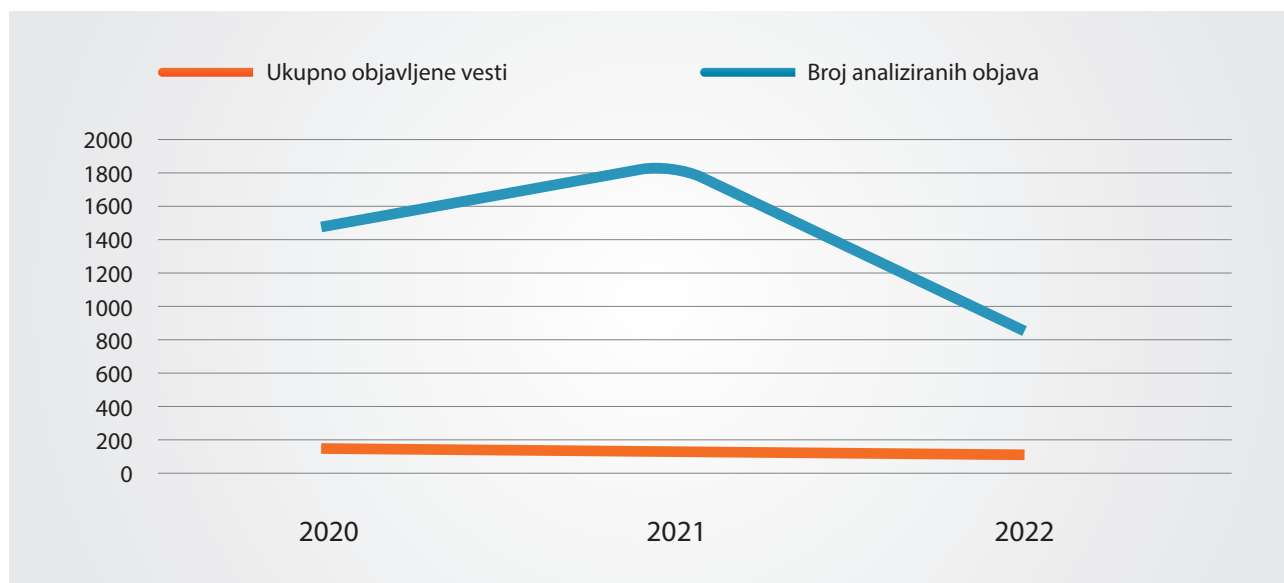
JEZIK U PLATFORMAMA DRUŠTVENIH MEDIJA NA KOSOVU

Rezultati vezano za jezik korišćen u platformama društvenih medija

Internet i tehnologija su suštinski promenili način komunikacije i distribucije informacija. Društvene medijske platforme igraju sve važniju ulogu, posebno na Kosovu, gde se masovno koriste, delom i zbog relativno nove demografske strukture stanovništva Kosova. Međutim, zabrinjavajuće je to što trenutno postoji vrlo malo moderacije sadržaja koji se distribuira na društvenim medijima i komentara koji se generišu od strane pratilaca ovih stranica.

Da bismo istražili primere komentara sa sadržajem mržnje na društvenim medijskim platformama, prikupljeni su komentari sa Facebook stranica četiri online medija - "Gazeta Express", "Telegrafi", "IndeksOnline" i "Kosovo Online". Odabir ovih četiri online medija napravljen je na osnovu broja njihovih pratilaca.¹²⁷

Dakle, da bismo videli kako se komentarisalo i izveštavalo u diskursu društvenih medija, podaci su prikupljeni na osnovu podataka o sesijama. Praćenje društvenih medija sprovedeno je u različitim mesecima od 2020. do 2022. godine. Izabrani online mediji na albanskom jeziku su bili: "Gazeta Express", "Telegrafi" i "IndeksOnline", dok je "Kosovo Online" bio na srpskom jeziku. U određenom vremenskom periodu, analizirano je i izabrano 43,511 komentara sa 313 vesti.

Slika 9. Broj objava vesti u uzorku analize

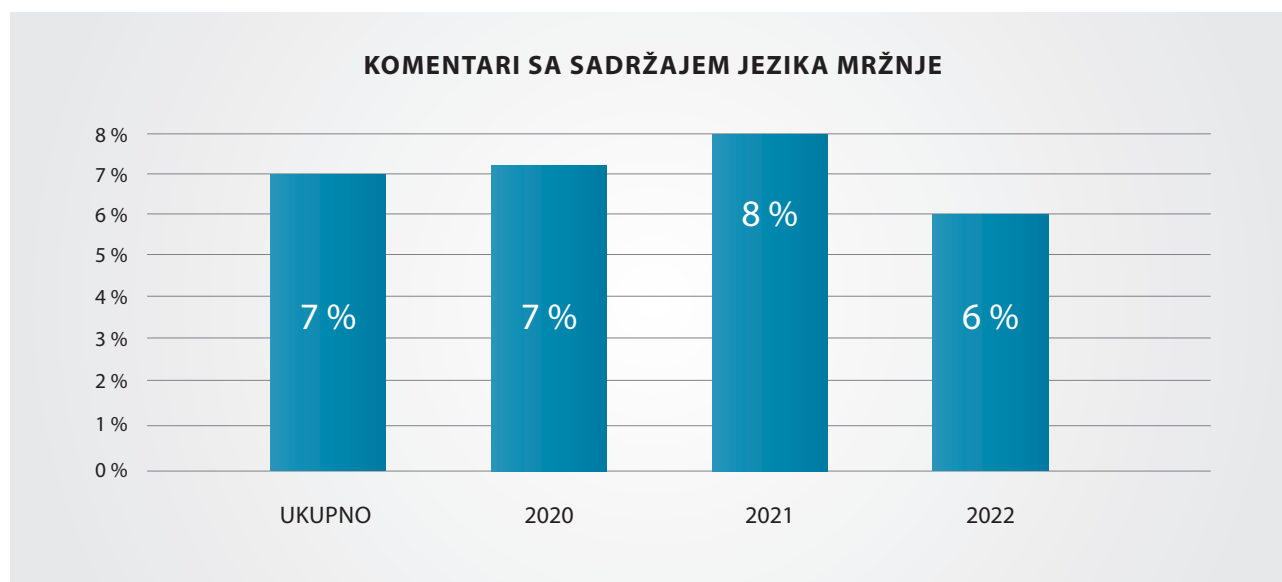
Od 43,511 komentara, 3,043 su kategorizovana kao komentari sa sadržajem mržnje. To znači da je u svakih petnaest (15) komentara (što čini oko 7% ukupnog broja) pronađen barem jedan (1) komentar sa sadržajem mržnje.

¹²⁷ Podaci su prikupljeni korišćenjem Crowdtangle, 01. februar 2022. godine

Datum	Ukupno objava vesti	Ukupno analiziranih vesti iz objava	Ukupno komentara	Broj komentara sa sadržajem jezika mržnje
03. februar 2020	389	47	3487	412
25. mart 2020	513	42	10.476	639
03. jun 2020	584	42	6518	463
06. maj 2021	557	28	6989	218
17&19 maj 2021	999	61	3226	368
04. oktobar 2021	249	27	1734	317
24. januar 2022	404	28	2489	161
16. mart 2022	479	38	8592	465
U K U P N O	4174	313	43511	3043

Slika 10. Podaci o analizi sadržaja. Broj objava i zbirnih komentara iz Facebook stranica Gazeta Express, Telegraf, IndeksOnline i KosovoOnline

Većina komentara (93%) nije klasifikovana kao komentari sa sadržajem mržnje. Dok 7% online javnog diskursa na četiri Facebook stranice sadrže komentare mržnje usmerene prema pojedincima ili grupama.¹²⁸

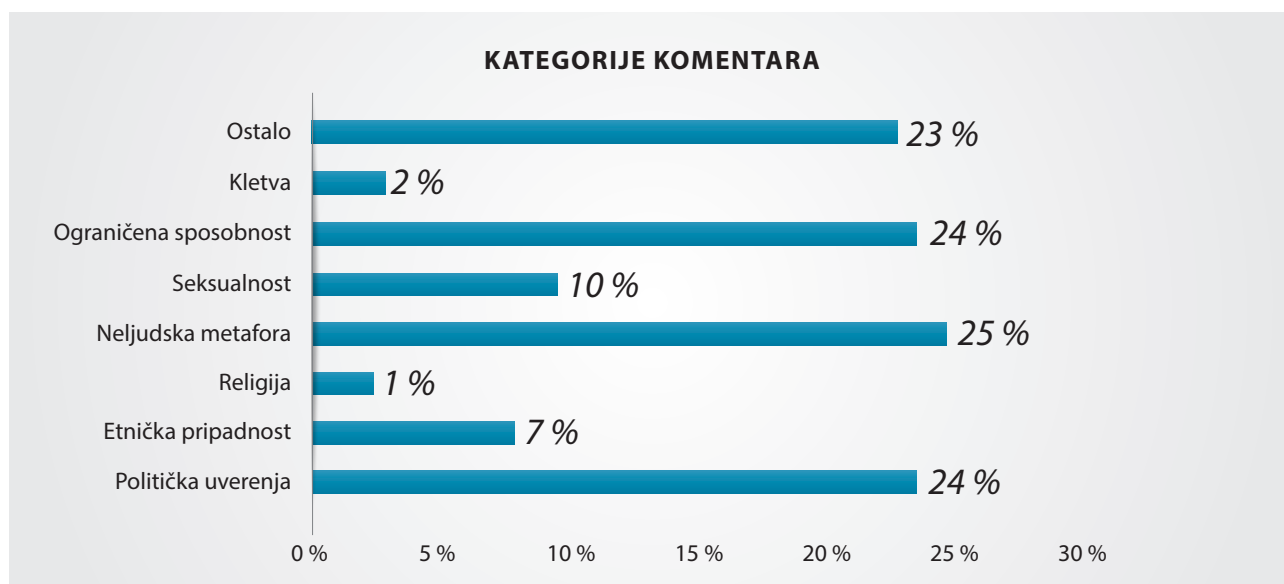

Slika 11. Procenat komentara sa sadržajem jezika mržnje u četiri Facebook stranice, praćenih online medija.

¹²⁸ Kolona „Ukupno“ je zasnovana na 43.511 komentara na Fejsbuku dobijenih sa stranica Rubikon, Debat Plus i Pressing na Fejsbuku. Kolona „2020“ zasnovana je na 20.481 komentaru sa četiri Facebook stranice onlajn medija. Kolona „2021“ zasnovana je na 11.949 komentara sa četiri Facebook stranice onlajn medija. Kolona „2022“ zasnovana je na 11.081 komentaru sa četiri Facebook stranice onlajn medija.

Kategorije komentara sa sadržajem jezika mržnje, na praćenim Facebook medijima

Komentari su podeljeni u osam kategorija, odabranih na osnovu naglašenosti u uvodu zbog njihove važnosti i relevantnosti unutar grupe podataka: *političko opredeljenje, etnička pripadnost, vera, ljudske metafore, seksualnost, invaliditet, kletve i druge*. Nekoliko komentara sadrže elemente više od jedne kategorije, rezultirajući ukupno u 3,717 komentara sa sadržajem jezika mržnje, u odnosu na ukupno 3,043 komentara. Ovi komentari mogu istovremeno ciljati i etničku pripadnost i religiju, na primer. Većina od 3,717 komentara ulazi u tri kategorije: ljudske metafore, politička uverenja i ograničene sposobnosti. Bilo je 913 komentara (25% ukupnih komentara) u kojima su korisnici koristili životinjske metafore, biljne metafore, itd. Politička uverenja i ograničene sposobnosti su podjednako zastupljeni i često su bili meta (24%). Seksualnost i etnička pripadnost su takođe često bili istaknuti, dok je kletva ili religija retko kategorizovana.

Slika 12. Procenat komentara sa neprikladnim i uvredljivim jezikom, podeljeni po osam kategorija, na osnovu 3,043 komentara, uključujući one koji pripadaju u više od jedne kategorije, su sledeći.

Ako pogledamo četiri glavne kategorije jezika mržnje (ljudske metafore, političko uverenje, ograničene sposobnosti i seksualnost), nalazimo detaljnije informacije.

Neljudske metafore, kao što su „krava“, „konj“, „majmun“ itd. bili su većina od 3.717 komentara uključujući komentare sa više od jedne kategorije.

Drugi najveći broj komentara mržnje odnosio se na politička uverenja (889 komentara, odnosno 24% od ukupnog broja), a posebno su ciljali na bivše vladajuće stranke ili njihove sadašnje i bivše lidere. Komentari koji se odnose na invaliditet čine 24% od ukupnog broja (886 komentara), a „lud“ i „ludak“ su neki od najpopularnijih pogrđnih izraza koji su pronađeni tokom analize.

Jezik mržnje u vezi sa seksualnošću pronađen je u 10% komentara. Ovo je posebno bilo primetno u komentarima nakon parlamentarne sednice 16. marta 2022. godine, kada se raspravljalo o pitanju istopolnih brakova.

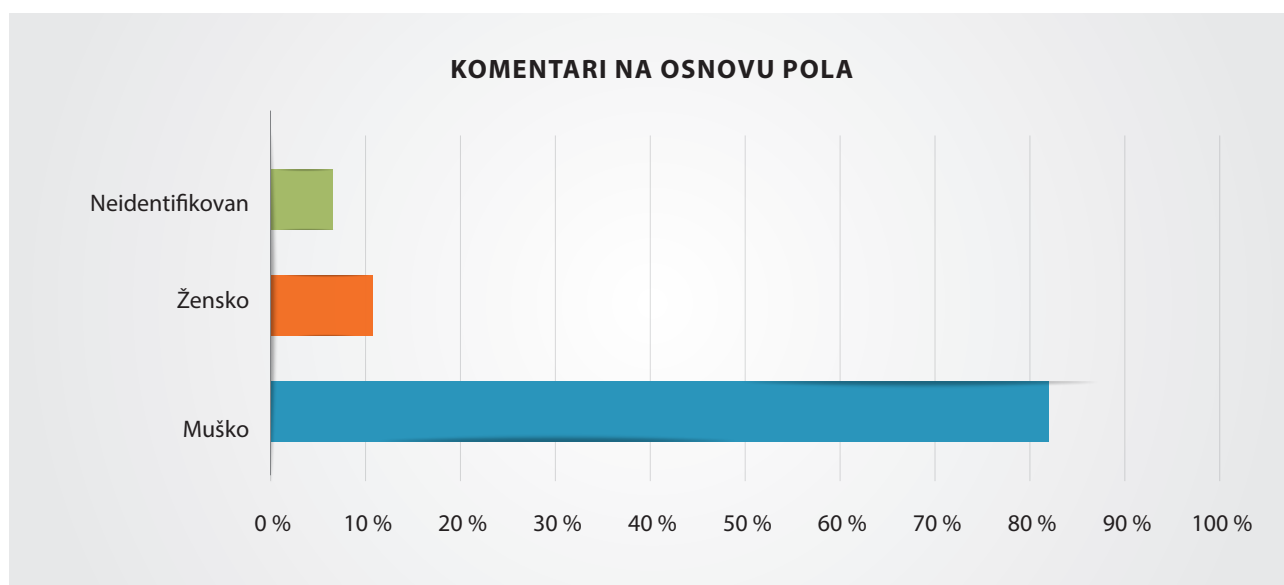
23% komentara kategorizovano je kao "ostalo", što predstavlja četvrti najveći broj komentara sa sadržajem jezika mržnje. Ova kategorija uključuje izraze poput "kriminalac", "idijot", "plaćenik", "đubre", "ubica", "brđanin", "bandit", "korrumpirana osoba", "špijun", "grob", "uništitelj zemlje", itd.

7% komentara jezika mržnje ciljalo je na etničku pripadnost, uglavnom sadržeći uvredljive izraze za Albance ili Srbe. Etničke uvrede su češće na "Kosovo Online" nego na albanskim portalima. 2% komentara sadrži psovke usmerene češće ka političarima, ali ponekad i kao odgovor na druge komentare. Treba napomenuti da je vera vrlo retko meta: samo 31 komentar ukupno, od kojih je 28 pronađeno u jednom danu, 16. marta 2022.

Autori i ciljevi komentara

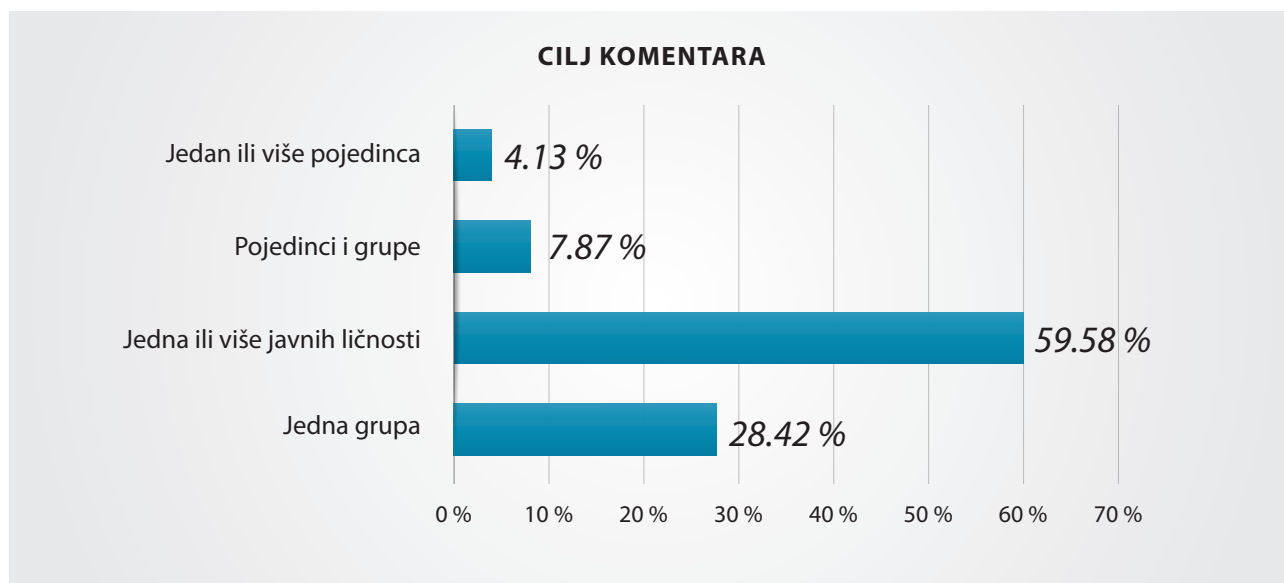
Na osnovu korisničkih imena i slike profila, sprovedena je analiza polova. Ova analiza uzima u obzir činjenicu da profili korisnika na Facebook-u nisu uvek verifikovani i da nije uvek lako odrediti pol korisnika. Takođe je bilo ponekad teško utvrditi da li su profili stvarni ili lažni.

Podaci pokazuju značajnu razliku između muškaraca i žena, dok je oko 6% korisnika klasifikovano kao neidentifikovano zbog toga što pol nije bilo lako utvrditi na osnovu imena i slike profila. Prema klasifikaciji ovog istraživanja, 83,4% komentara mržnje je postavljeno od strane muškaraca, dok je 10,4% postavljeno od strane žena. Većina komentara u ovom setu podataka napisana je od strane muškaraca, što objašnjava njihovu prezastupljenost kao autora komentara mržnje.

Slika 13. Procenat komentara sa sadržajem jezika mržnje kategorizovano prema polu Facebook korisnika

Ovi komentari su takođe analizirani kako bi se utvrdilo šta je tačno njihov cilj. Postojala je tendencija komentara sa sadržajem jezika mržnje da uglavnom ciljaju javne ličnosti, kao što su politički lideri, političari uopšte, ili analitičari/gosti u televizijskim debatama (60% ukupnih komentara mržnje). Dok 28,4% cilja određenu grupu, kao što su političke stranke, etničke grupe, itd., sa dodatnih 7,8% koji ciljaju i grupe i pojedince. Otprilike 4% komentara su među samim korisnicima Facebook-a. Generalno, komentari sa sadržajem jezika mržnje ciljaju određene osobe u 6 od 10 slučajeva i grupe ljudi u 3 od 10 slučajeva.

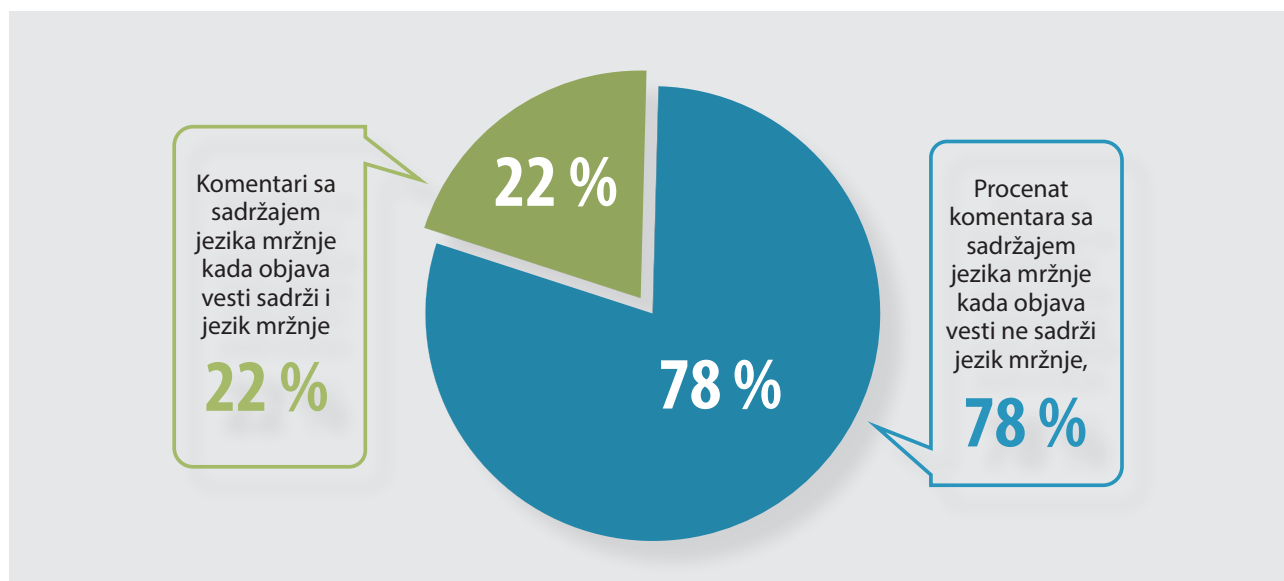

Slika 14. Procenat komentara sa sadržajem neprimerenog jezika kategorizovano prema cilju komentara

Ako uporedimo stranice (portale) četiri odabrana online medija na Facebook-u, primećuje se značajna razlika u ciljevima komentara stranice na Facebook-u za medij na srpskom jeziku u poređenju sa tri druga portala. Na portalu na srpskom jeziku, skoro 40% komentara ima za cilj određenu grupu, što je gotovo duplo u poređenju sa brojevima prikazanim analizom tri medija na albanskom jeziku. Ovaj rezultat može biti objašnjen činjenicom da je glavna tema komentara na Facebook stranici medija na srpskom jeziku povezana sa etničkim odnosima između Albanaca i Srba. Na drugim online medijima, komentari često ciljaju javne ličnosti (67% ukupnih komentara).

Naslovi vesti

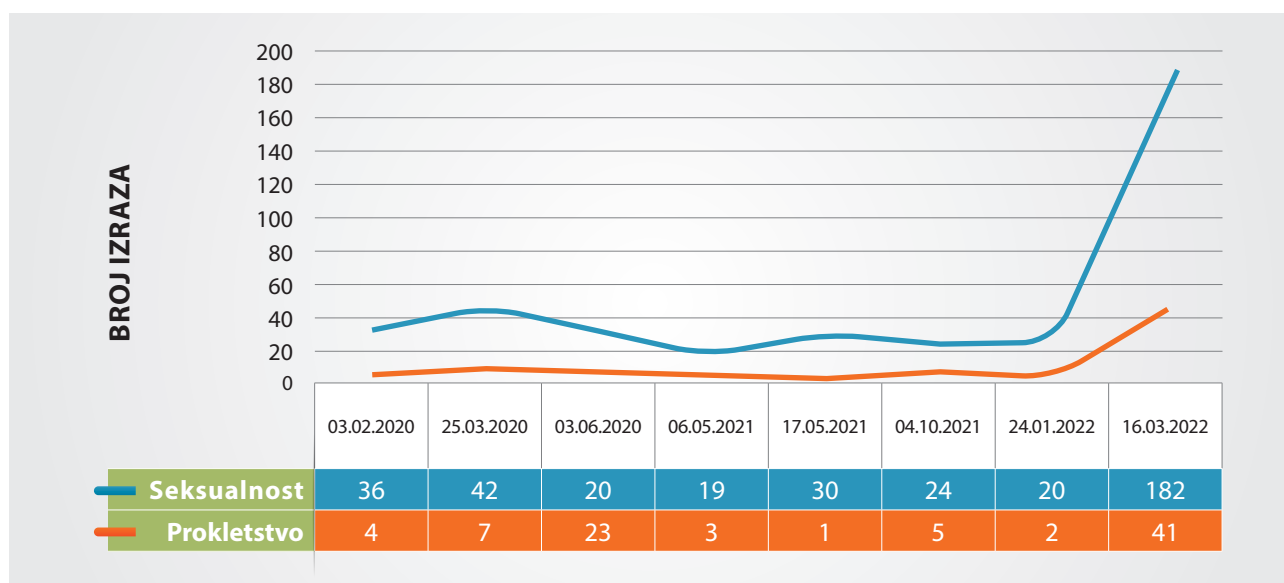
Vesti objavljene na Facebook od strane medija su analizirane na specifičan način kako bi se videlo da li uključuju bilo koji slučaj jezika mržnje u naslovima vesti, što može podstaći jezik mržnje. U objavljenim vestima na Facebook-u, jezik mržnje se pojavljuje kroz predrasude u komentarima prema određenoj grupi ljudi, stereotipima i citatima iz izvora koji uključuju ponižavajuće primedbe. Od ukupno 43.511 komentara na postavljenim naslovima vesti, 659 njih se odnosilo ili rekreiralo sadržaj jezika mržnje. Možemo reći da ovo odražava dve stvari, da je jezik mržnje: a) izuzetno redak u objavama vesti; i b) da se jezik mržnje često podstiče ne samo temom koja se diskutuje, već i komentarima čitalaca na početku debate. Izraženo u procentima, to znači da je 22% komentara jezik mržnje kada naslovi vesti sadrže jezik ili izraze mržnje, dok su 78% komentara jezik mržnje kada naslovi vesti ne sadrže jezik mržnje.

Slika 15. Procenat komentara klasifikovano prema proceni da li vest sadrži ili ne sadrži jezik mržnje

Jezik mržnje prema osobama LGBTI: diskurs u društvenim medijima

Kako je već pomenuto, parlamentarna rasprava na sednici održanoj 16. marta 2022. godine, u vezi sa usvajanjem prvog čitanja Građanskog zakonika, i neki od političkih stavova izraženih od strane poslanika Skupštine u specifičnom kontekstu su izazvali i podstakli homofobne reakcije i komentare na društvenim medijima od strane korisnika društvenih medija. U analizi je pronađeno više od 700 komentara koji sadrže jezik mržnje. Ovo je najviši broj komentara od devet datuma analiziranih u dvogodišnjem periodu. Nije iznenađujuće što je seksualnost dominantna kategorija (25% komentara jezika mržnje), i razlika između ovih nalaza i nalaza sa osam drugih datuma uzetih u obzir je zapanjujuća. Značajan porast komentara klasifikovanih kao "kletva" takođe se odmah primećuje nakon 16. marta 2022. godine.

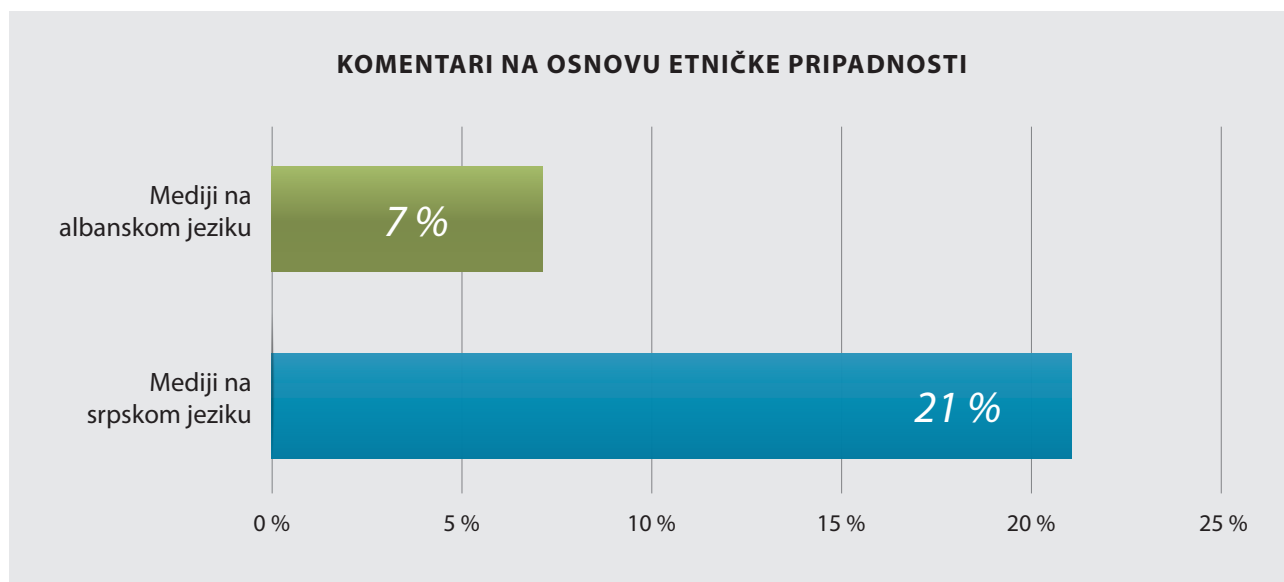
Slika 16. Broj korišćenih izraza u dvogodišnjem periodu

U online medijima na albanskom jeziku, ovo je bio jedini slučaj gde su pronađeni komentari jezika mržnje vezani za religiju (tj. reč "muxhahidat" koja se odnosi na mudžahide ili talibane).

Jezik koji je sadržavao govor mržnje i kletve prema drugima primećen je u komentarima građana na vestima objavljenim od strane medija 16. marta 2022. godine koje su imale temu istopolnih brakova.

Pitanje Severa i međuetnički odnosi: Diskurs u društvenim medijima

Još jedan interesantan period za analizu bio je oktobar 2021. godine, kada se u Skupštini raspravljalo o pitanju Severa (proširenje legitimiteta države Kosova na severnim opštinama). Ova rasprava izazvala je nekoliko etničkih komentara kako od albanske tako i od srpske zajednice, posebno na Facebook stranici online medija na srpskom jeziku, gde je oko 20% komentara jezika mržnje bilo povezano sa međuetničkim odnosima. Većina ovih komentara jezika mržnje sadržavala je uvredljive termine prema Albancima sa Kosova.

Slika 17. Komentari jezika mržnje u online medijima vezano za etničku pripadnost

Za razliku od primetnog jezika mržnje prema etničkoj pripadnosti koji se viđa na Facebook stranicama u online medijima na albanskom jeziku, gde su pogrđni nadimci za Srbe često korišćeni čak i od strane osoba albanske nacionalne pripadnosti kada ciljaju da uvrede nekog drugog iz iste etničke grupe, ovo nije pronađeno na Facebook stranicama srpskih online medija, gde komentari jezika mržnje sa etničkim konotacijama imaju za cilj isključivo Albance.

REZULTATI

Rezultati istraživanja u vezi sa praćenjem sednica parlamenta Skupštine Kosova

Ombudsman kroz praćenje devet sednica parlamenta u Skupštini Kosova u periodu od januara 2020. do marta 2022. godine, zaključuje da nije bilo direktnog podsticanja mržnje. Međutim, tokom ovih parlamentarnih sednica, primetne su bile druge vrste izraza jezika koji su ocenjeni kao blagi oblik jezika mržnje prema nalazima ovog izveštaja. Takođe, Ombudsman primećuje da slučajevi jezika mržnje koji su pronađeni tokom analize parlamentarnih sednica ne govore samo da bi neko trebao biti omražen, već pružaju podršku navodno diskriminirajućem izražavanju mržnje. Drugim rečima, jezik mržnje se ne manifestuje nužno kroz otvorene izjave mržnje, već može biti prikriven u izjavama koje na prvi pogled mogu izgledati opravdane ili normalne.

Rezultati praćenja medija i uticaj na jezik koji koriste pratioci na društvenim mrežama

Praćenjem 23 emisija televizijskih debata emitovanih i na različitim medijskim platformama, i na osnovu komentara koje su ti programi generisali od strane pratilaca na društvenim mrežama, Ombudsman zaključuje da je jezik mržnje prilično izražen. Ombudsman ističe da komentari koji sadrže jezik mržnje i druge izraze nisu samo rezultat drugih komentara tokom direktnog prenosa debate na Facebook-u, već su direktno povezani sa temom koja se diskutuje od strane gostiju u debatnim emisijama na televiziji. Takođe, na osnovu imena korisnika i profila na Facebook-u, uzimajući u obzir da profili nisu verifikovani u pogledu određivanja pola i da li su profili lažni ili stvarni, istraživanje pokazuje da je 86% komentara sa jezikom mržnje i drugim izrazima postavljeno od strane muškaraca, dok je 9.3% njih postavljeno od strane žena, dok se 5% profila nije identifikovalo.

Što se tiče meta komentara govora mržnje, istraživanje je pokazalo da je najveća tendencija ovih komentara bila usmerena uglavnom na javne ličnosti (politički lideri, političari uopšte, ili analitičari pozvani na televizijske debate). Sadržaj jezika mržnje uglavnom cilja određene pojedince u 8 od 10 slučajeva i grupe ljudi u 3 od 10 slučajeva.

Što se tiče količinske relevantnosti unutar korpusa podataka, najbrojniji komentari su oni koji ciljaju politička uverenja, slede komentari o zanimanjima i moralnim karakteristikama negativno kategorisanim kao "ostalo", zatim ograničene sposobnosti, dehumanizirajuće metafore, etnička pripadnost, seksualnost, kletve i versko uverenje.

Takođe, kada se u televizijskim debatama koristi oštar/neprikladan jezik, gledaoci su skloniji ostavljanju komentara mržnje na Facebook stranicama kada se debata prenosi uživo. Međutim, kada je glavna tema u televizijskoj debati bila rasprava na parlamentarnoj sednici od 16. marta 2022. godine, u vezi sa Civilnim zakonom (ova parlamentarna rasprava je bila glavna tema u debati na televiziji Debat Plus, dok se u Pressing-u nije raspravljalo, a u Rubikonu nije emitovano tog dana), komentari sa jezikom mržnje u vezi sa temom debate u ovom programu su u većini slučajeva bili povezani sa rodnom pripadnošću i seksualnom orijentacijom. Većina komentara bila je usmerena prema gostima televizijskih debata koji su podržavali izmene u Građanskom zakoniku i sadržavala je jezik sa sadržajem imena sa pogrdnim konotacijama.

Rezultati u vezi sa jezikom koji se koristi na platformama društvenih medija

Da bismo istražili primere komentara sa jezikom mržnje na društvenim medijskim platformama, prikupljeni su komentari sa Facebook stranica četiri online medija - "Gazeta Express", "Telegrafi", "IndeksOnline" i "Kosovo Online". Odabir ovih četiri online medija napravljen je na osnovu broja pratilaca.

Istraživanje otkriva da jedan (1) komentar od svakih petnaest (15) sadrži jezik mržnje. Većina komentara spada u tri kategorije: dehumanizirajuće metafore, politička uverenja i ograničene sposobnosti. Bilo je komentara u kojima su korisnici koristili metafore povezane sa životinjama, biljnim metaforama, itd. Politička uverenja i ograničene sposobnosti su podjednako meta a široko su obuhvaćeni. Seksualnost i etnička pripadnost često su istaknuti, dok je psovka ili veroispovest retko kategorizovana. Jezik mržnje u vezi sa seksualnošću pronađen je u 10% komentara. Ova informacija bila je posebno uočljiva u komentarima nakon parlamentarne sednice 16. marta 2022. godine, kada se raspravljalo o pitanju istopolnih brakova. Generalno, komentari sa jezikom mržnje ciljaju određene osobe u 6 od 10 slučajeva i grupe ljudi u 3 od 10 slučajeva.

Ako uporedimo stranice (portale) četiri odabrana online medija na Facebooku, primećuje se značajna razlika u ciljevima komentara na stranici na Facebooku medija na srpskom jeziku u poređenju sa tri druge stranice. Na stranici na srpskom jeziku, skoro 40% komentara ima za cilj određenu grupu, što je skoro duplo u odnosu na rezultate prikazane analizom tri medija na albanskom jeziku. Ovaj rezultat može biti objašnjen činjenicom da je glavna tema komentara na Facebook stranici medija na srpskom jeziku povezana sa etničkim odnosima između Albanaca i Srba.

Najveći broj komentara sa sadržajem jezika mržnje, a koji kao dominantnu kategoriju ima seksualnost, uočen je u komentarima građana na vestima koje su objavili mediji 16. marta 2022. godine, a koje su imale temu istopolnih brakova (25% komentara sa jezikom mržnje).

Rezultati vezani za diskusiju o pitanju severa i međuetničkih odnosa:

Kada se u Skupštini raspravljalo o pitanju Severa (proširenje legitimiteta države Kosova na severnim opštinama - oktobar 2021), to se odrazilo i na jezik komentara na Facebook stranicama medija. Primećeni su neki etnički komentari kako od albanske zajednice, tako i od srpske, a posebno na Facebook stranici online medija na srpskom jeziku, "gde je oko 20% komentara jezika mržnje imalo veze sa etničkim odnosima. Većina ovih komentara jezika mržnje sadrži ponižavajuće termine za Albance sa Kosova.

Za razliku od primećivanja jezika mržnje prema etničkoj pripadnosti koji se javlja na Facebook stranicama albanskih online medija, gde uvredljivi nadimci za Srbe koriste i osobe albanske etničke pripadnosti kada žele uvrediti drugu osobu iste etničke grupe, ovo nije primećeno na Facebook stranicama srpskih online medija. Na tim stranicama, komentari jezika mržnje sa etničkim konotacijama imaju za cilj isključivo Albance.

ZAKLJUČCI

Ombudsman, na osnovu nalaza ovog istraživanja i u skladu sa *Preporukama CM/Rec(2022)161 Komiteta Ministara upućenim članicama za borbu protiv jezika mržnje*, procenjuje da je potrebno raditi više na zajedničkim inicijativama koje treba da uključe širi spektar aktera, uključujući nezavisne institucije, NVO, organizacije civilnog društva, profesionalne organe, platforme društvenih medija koje možda treba efikasnije izazvati na aktivno učešće na tržištima, i cilj treba postaviti na bolje suzbijanje jezika mržnje i pojava krivičnih dela iz mržnje. Ovo bi trebalo postići jačanjem antidiskriminatornog zakonodavstva, osiguravanjem efikasnih etičkih kodeksa i podsticanjem prevencije kroz snažne kontinuirane obrazovne kampanje, kako u oblasti obrazovanja, tako i u javnom sektoru i medijima, kako sledi:

Ombudsman primećuje da Skupština Kosova nije odobrila Kodeks ponašanja za poslanike, kako je predviđeno Poslovníkom Skupštine Republike Kosova. Ombudsman zaključuje da je neophodno da Skupština Kosova donese Kodeks ponašanja za poslanike kako bi se sankcionisala upotreba neprikladnih, uvredljivih, ponižavajućih, degradirajućih i jezika mržnje.

Imajući u vidu kompleksnost teme i sveobuhvatan pristup u sprečavanju jezika mržnje, kao i polazeći od važnosti slobode izražavanja i ograničavanja iste u slučajevima kada određeni izraz može legitimno naškoditi ciljevima koji se zakonito štite, Ombudsman primećuje da je neophodno uključivanje edukativnih i obrazovnih institucija kako bi se kreirali obrazovni programi za učenike i studente kako bi učili o posledicama upotrebe jezika mržnje kako u javnom tako i u privatnom sektoru. Ovo je posebno važno zbog široke upotrebe društvenih medija i nedostatka razumevanja da postupci i jezik korišćeni na društvenim mrežama mogu biti jednako odgovorni kao i fizički. U cilju medijskog obrazovanja društva, važno je da učenici uče o i oko medija, kao publike i korisnika, uključujući diverzitet, društvenu toleranciju, nediskriminaciju na svim nivoima obrazovanja.

Takođe, imajući u vidu složenost teme i sveobuhvatan pristup kako bi se sprečio jezik mržnje, kao i važnost slobode izražavanja i ograničavanja iste u slučajevima kada određeni izraz može legitimno naštetiti ciljevima koji se zakonito štite, potrebno je da obuka u oblasti prava za tužioce i sudije bude kontinuirana i da prati razvoj prakse Evropskog suda za ljudska prava (ESLJP) kada su u pitanju postupci (procesuiranje/odbrana/suđenje) slučajeva zločina iz mržnje kako bi se obezbedio pristup zasnovan na ljudskim pravima. Ombudsman primećuje da u programima obuke Akademije pravde nema posebnih modula ili obuhvaćenih programa stalne obuke koji se bave pitanjima jezika mržnje i pravnim praksama ESLJP-a u vezi sa ovom tematikom.

Ombudsman primećuje da je jezik koji se koristi u javnim debatama i političkim govorima od strane političara značajno uticao na širu javnost i oblikovao teme i ton javnog diskursa. U tom smislu, Ombudsman smatra važnom aktivnu ulogu i odgovornost Centralne Izborne Komisije (CIK) u nadgledanju sprovođenja i poštovanja Kodeksa ponašanja od strane političkih subjekata, njihovih pristalica i kandidata, **kako bi se specifično poštovala zabrana upotrebe jezika mržnje.**

Ombudsman, u vezi sa periodom koji obuhvata ovaj izveštaj, primećuje nedostatak umerenosti u medijima koji iznose javno mnjenje o slučajevima jezika mržnje. Takođe, primećuje da CIK nije pokazao reagovanje u realno vreme u kontinuiranom praćenju jezika mržnje. Ombudsman ceni angažovanje CIK-a u sprovođenju kontinuiranih kampanja protiv jezika mržnje, uključujući načine kako se mogu

podneti pritužbe, kao i saradnju sa medijima i novinarima radi prevencije jezika mržnje i brzog reagovanja u realnom vremenu.

Ombudsman primećuje da šira javnost treba biti svesnija posledica jezika mržnje i njenog uticaja na društvo. Stoga, Ombudsman smatra veoma važnim da sve grane vlasti u zemlji sarađuju, uključujući profesionalne organizacije, kao i nevladine organizacije, kako bi podigle svest, identifikovale najbolje prakse, kažnjavale akte jezika mržnje ili zločina iz mržnje, i potvrdile principe demokratije, vladavine prava, jednakosti i nediskriminacije.

Ombudsman takođe visoko vrednuje kontinuirano angažovanje Samoregulatornih tela, poput Saveta za štampu i etiku u radiodifuziji, u vezi sa kampanjama za edukaciju o podnošenju pritužbi u vezi sa jezikom mržnje, saradnju sa Organizacijama civilnog društva za zaštitu ravnopravnosti u podršci podnosiocima pritužbi na jezik mržnje, rad sa medijskim organima da omoguće komentare na svojim veb sajtovima, ali i da traže od njih da filtriraju takve komentare umesto njihove potpune zabrane. Mediji i društvene medijske platforme treba da se obavežu na reviziju svojih etičkih kodeksa kako bi podstakli umerenost sadržaja i – kada je potrebno – uklonili sadržaj sa jezikom mržnje, stvaranje procesa za praćenje korisničkih pritužbi kada se primeti sadržaj sa jezikom mržnje, pružanje profesionalnih obuka za njihove zaposlene u vezi sa jezikom mržnje i olakšavanje distribucije kampanja podizanja svesti radi prevencije jezika mržnje.

Shodno tome, Ombudsman

PREPORUČUJE

Skupštini Republike Kosova:

- Da donese Kodeks ponašanja, kako je predviđeno članom 129 Poslovnika Skupštine, kojim će, između ostalog, biti utvrđene mere protiv poslanika koji se ne pridržavaju Kodeksa ponašanja u vezi sa jezikom koji koriste tokom obavljanja poslaničke funkcije, kao i da se uspostavi mehanizam za istraživanje pritužbi protiv poslanika koji ne poštuju Kodeks ponašanja.

Vladi Republike Kosova:

- da razvije poseban program za širu javnost u vezi sa obrazovanjem i sprečavanjem upotrebe nepristojnog jezika i mržnje, kao i posledica koje iz toga proizlaze.
- putem svojih mehanizama, da neprekidno organizuje kampanje podizanja svesti za širu javnost u vezi sa obrazovanjem i sprečavanjem upotrebe nepristojnog jezika i mržnje, u skladu sa razvijenim programom.

Ministarstvu prosvete, tehnologije i inovacija

- da razvije nacionalnu strategiju za medijsko obrazovanje na nivou preduniverzitetskog i univerzitetskog obrazovanja.
- da uključi medijsko obrazovanje u obavezne predmete u preduniverzitetskom obrazovanju

Centralnoj Izornoj Komisiji

- u skladu sa zakonskim obavezama iz Zakona o opštim izborima, da usvoji smernice za političke subjekte sa ciljem sprečavanja govora mržnje.
- da uspostavi interni i efikasan mehanizam praćenja i nadzora poštovanja Kodeksa Ponašanja za političke subjekte, njihove pristalice i kandidate, posebno u vezi sa zabranom upotrebe govora mržnje.
- da usaglasi sadržaj formulara za registraciju političkih stranaka, kao što je usvojen formular za Sertifikaciju Politčkih Subjekata, u saglasnosti sa obavezama propisanim Zakonom o opštim izborima, u sprovođenju Kodeksa Ponašanja i zabrane jezika koji podstiče mržnju i diskriminaciju.

Akademiji Pravde

- Da uključi tretman jezika mržnje i praksu Međunarodnog suda pravde u poseban modul u programu kontinuirane obuke za sudije i državne tužioce Republike Kosova.

Advokatskoj Komori Kosova

- Da pruži obuke za sprečavanje upotrebe jezika mržnje, kao i obuke za praćenje/odbranu/suđenje slučajevima zločina iz mržnje kako bi bili u mogućnosti primenjivati pravnu praksu Međunarodnog suda pravde.

Nezavisnoj Komisiji za Medije:

- da uspostavi mehanizme za praćenje i reagovanje u realnom vremenu na audio-vizuelne medije u zemlji, sa ciljem sprečavanja nepristojnog jezika i jezika mržnje.
- da neprekidno organizuje kampanje podizanja svesti za medijske radnike i širu javnost u vezi sa obrazovanjem i sprečavanjem upotrebe nepristojnog jezika i jezika mržnje.

U skladu sa članom 132. stav 3. Ustava Republike Kosova ("*Svaki organ, institucija ili drugi autoritet koji vrši legitimnu vlast u Republici Kosova dužan je odgovoriti zahtevima Ombudsmana i dostaviti mu sve dokumente i informacije koje su tražene u skladu sa zakonom*").

Na osnovu člana 28. Zakona br. 05/L-019 o Ombudsmanu "*Vlasti kojima se Ombudsman obratio sa preporukama, zahtevima ili predlozima za konkretne mere, (...) dužne su odgovoriti u roku od trideset (30) dana. Odgovor mora sadržavati pismene razloge za preduzete radnje u vezi sa postavljenim pitanjem*", molimo vas da nas obavestite o merama koje ćete preduzeti u vezi sa sadržajem ovog Izveštaja i Preporuka koje su upućene.

S poštovanjem,

Naim Qelaj

Ombudsman

Ovaj izveštaj je pripremljen uz finansijsku podršku Evropske unije i Saveta Evrope, kroz zajednički projekat „Borba protiv diskriminacije i mržnje“, koji je deo zajedničkog programa „Horizontal Facility za Zapadni Balkan i Tursku“. Sadržaj je isključiva odgovornost autora/autorke i ni u kom slučaju ne predstavlja zvanične stavove Evropske unije ni Saveta Evrope.

SRP